پښتو سندرې

ليکونکی: گل پا چا «الفت»

Ketabton.com

کابل- ۱۳۲۳ هجري شمسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حمد و ثنا

په نامه د هغه خدای مې دا بیان دی   چه یو نوم ئې په نومونو کښې سبحان دی
په سجود ئې مځکی سر دی لګولی   هم ئې زوړند په رکوع سره آسمان دی
هره ونه په قیام سره ولاړه   هر ګیاه ئې په تسبیح سره زبان دی
همه واړه په تسبیح د ده مشغول دي   که ملك دی که پیری دی که انسان دی
هر ماهي ئې په اوبو کښې حمد وائي   هر مارغه ئې په چمن کښې ثنا خوان دی

«رحمان بابا»

یادونه: دا کتاب په ۱۳۲۳ هجري ش. کښې لیکل شوی و، او د کال په مطبوعاتي جوائزو کښې یې لمړی جایزه اخیستې وه. بیا په کال ۱۳۲۵ هجري ش. کښې د کتاب د تکمیل د پاره نورې برخې هم و لیکل شوې او کتاب د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکو ته

د بلبلـــو پـــه نظـــر ګلـــو تـــه ګـــورئ
لیلـی نـه ده چـا لیـدلې بـې مجنونـه

چه سل زړونه په یوه نګاه ژوندی کړي
لـوی حکمـت دی سـتا د سترګو پـه کاتـه کښـې

د بـې دردو هـېڅ لـه عشـقه بهـره نشـته
مـوز یکـی تـه د پیـزوان خبـرې مکـړه

مـرده دل لـره لـه ذوقـه خبـر نشـته
پـه نهـاد کښـې ئـې د مینـې اثـر نشـته

هـر سـړی لـره د مینـې هنـر بويـه
نـور فکرونـه لـه زړه وباسـه بـې عشـقه
دروزن پـــه دیـــده ګـــوری ذره لمرتـــه
امتیـــاز د نیـــك وبـــد نشـــی کـــولی

غافـل زړه لـره لـه ذوقـه خبـر بويـه
ناقابلـــه ځـــوی لـــه کـــوره بدربويـــه
د ریبـار پـه سـترګو ریـار عاشـقان وينـی
پـه دا غټـو سـترګو کلـه آسـمان وينـی

مطلب ته را بلنه

که د دنیا د نیمګړی بازار له شور و غوغا نه لږ څه لرې شو، که د غرو دزرکو او دبڼ د بلبلو آواز ته غوږ کښېږدو، که د جړوبیو او آبشارونو شورو فریاد ته ښه ځیر شو او د رڼو ستورو د سترګکونو په معنی ویوهېږو، که د زماني یادداشتونه را برسېره کړو او سترګې وغړوو، پدې شنو ناوونو او ښکلو درو کښې د پښتو ډېر شاعران وينو چه لکه سرشار آبشارونه د خپلو اوښکو له کاروان او شورو فریاد سره تیر شویدي چه تر اوسه ئې آوازونه پدې پاکه هوا کښې ګرزي او د آسمان په شنه ډنډ کښې غوتې وهي.
پدې غرو او رغو کښې ډېرې د سورنارې لکه د شپنو شپېلۍ اوچتې شوی چه اوس هم زړکې وریسی ځان له ګرنګه ولی او د هوا کوترې وریسې تروري ګرزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوکش او سپین غر تر اوسه پوری هماغه نارو ته گوش به آواز ولاړ دي او د آسمان په لمنو کښې وریسی ځار کوی، د مشرقي تورغر او د تیرا سوی غرونه د همدوی په غم کښې تك تور او لوغړن له تاوه ډك ښکاره کېږی، سیندونه او دریابونه په همدوی پسې شپه او ورځ ناقراره دی، د کسي غر د همدوی په مناجاتو او رازونیاز د خدای په دربار کښې په قیام ولاړ دی. د سوریانو او غوریانو کروړان او پهلوانان په همدغو نغمو کښې راته ځان ښئ د روښانه فکرو خاوندان په همدغو شاعرانه نغماتو کښې را سره خبری کوی او په همدغه عالم کښې د خپلو توریالیو او ننګیالو په نامه خوشحالیږو او رحمانی تعلیمونه اروو.

مونږ له ډېر وخته را ایسې شعر او شاعران لرو چه خانان او قلندران، پاشاهان او امیران، پیران او بابا ګان پکښې وینو او افتخار پرې کوو. کوم شی چه مونږ ته له خپلو پلرو او نیکو، مشرانو او پادشاهانو، فقیرانو او قلندرانو پاته دی او هر څه پکښې شته هغه باید د قدر او قدر منو په نظر وګورو.

هر څه چه غواړئ او په هر شی پسی چه ګرزئ په دغو الهامی نغمو او پښتو سندرو کښې پیدا کیږی. د پاك خدای مینه او محبت، د ښایست او ښکلیتوب ستاینه، د عشق ناقراری او لیوالتیا، د عقل سر ګردانی او حیرانتیا، د سپینې توري ځل او بریښنا، د ایمان ټینګوالی، د معرفت اسرار، حکیمانه لاربسودنی، د صوفیانو نغوتې، د پادشاهانو درب و دروب هر څه راته پکښې خپل ځان ښئ او پوهیږو چه زمونږ پخوانیو او اسلافو هر راز شعور درلود او په هر څه ښه پوهیدل.

کله چه مونږ پټی سترګی او په درانه خوب ویده وو، کله چه مونږ د خپلو په قدر نه پوهیدو او پردیو سندرو ته به خلقو نځل، کله چه زمونږ رباب ماته او بې سره و، له خپلو شاعرانو بی خبره وو او د خپل باغ و بڼ د بلبلو په ژبه هم نه پوهیدو، اوس هغه د غفلت دوره تېره شوه، او زمونږ په ادبی نهضت کښې دومره رڼا پیدا شوه چه په دولسو پیړیو کښې یعنی د دوهم هجری قرن تر اوایلو پورې د شعر او ادب او پښتونولۍ کروړان او پاخه استاذان وینو، او په دغه رڼا کښې راته هر راز ښکلي نوراني څېرې ښکاره کېږی او ویلی شو:

په هر وخت کښې وه زمونږه ډیوه روښانه ‌ ‌ ‌ دروېزه کړې هر چــا زمــونږ له خــوانه

نو که چېری له دغی روحی غذا او آسمانی الهاماتو سره څه مینه لرئ یا غواړئ چه د روح او زړه، ذوق او فکر پالنه او روزنه وکړئ، دا اشعار په وارو وارو او په غورو فکرولولئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر په خوارو سترګو او د عدم اعتنا په نظر ورته مه ګورئ، ځوك چه په دغه مرض اخته وی هغه پدې خوند نه پوهېږی او نه ورځنی څه فایده اخستلی شی، لکه چه یوه سمسور باغ او ښکلی ګلزار ته ډېر د هوا مرغان راښکته کېږی مګر کومه برخه چه بلبل او بورائی د ګلو په ننداره کښې لری ښائی چه نور ډېر مرغان ئې ونلری، انسانان هم ټول په دغه برخه کښې یو راز نه دي او لکه چه خوشحال خان خټك وائي:

دوه سړي په باغ کښې ګډ شي یو ګل ګوري   دويـــم ګـــرزي پـه طلـب د خـارو خـس

ځوك د ګلو سیل کوي او ځوك پکښې خس و خاشاك لټوی، د ځینو سترګې پټې کړی وی او هېڅ نه وینی، ځینی نور په هره شنه پاڼه کښې د معرفت دفترونه لولی، په شعر او وینا کښې هم ځینې داسی لطایف او خوندونه وی چه غافلانو او بی اعتنا خلقو ته ځان نه ښئ او هر ځوك ئې نشي لیدلی.

دا خبره ماته د اشعارو د انتخاب په وخت کښې څو څو ځله په تجربه معلومه شوېده چه په سرسري نظر راته ځینی بیتونه عادی او معمولی واېښېدل مګر په حقیقت کښې هغسی نه و، چه یو مثال ئی اوس هم راته یاددی او هغه د عبدالقادر خان دا بیت دی:

وائی چه وبـال دی چـه نظرو ښه مـخ ته

ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی

که ځوك د عبدالقادر خان دیوان داسې لولی لکه چه د صرفمیرګردان کوی یا په بی اعتنائی ورته ګوري دا بیت به ورته محض خبره ښکاره شی مګر همدغه ساده خبره یو شعری لطف لری چه هغه په دواړو سترګو قبلول دی ځکه چه دا محاوره دلته اصطلاحی او حقیقی دواړه معنا وی افاده کولی شی او وروسته تر لږ التفاته معلومېږی چه د دیدن په وخت کښې دا مصرع ویل (ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی) څه حقیقی کیف لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقصد پیل

هر ملت چه ژبه لری او ګړېږی هغه شعر او ادب هم لری که مونږ د دنیا مختلف قومونه او هیوادونه ولټوو په هر ځای او هر ټبر کښې وحشي وی که مدنی، ضعیف وی او که قوی، عالم وی او که جاهل، بډای وی او که فقیر شعر او ادب مومو او خو تنه شاعران پکښې پیدا کولی شو ځکه چه شعر د انسان په طبیعت او خټه کښې اغږل شوېدی او دنیا پخپله هم په حقیقت کښې یو شعر دی له کوم وخته چه انسان په ژړا او خندا پوهېدلی او د تعجب احساس پکښې پیدا شوی د شعر نغمه هم اوچته شوی او د دنیا په ګلزار کښې په مینه مست بلبلان پیدا شویدي مګر دا نغمه وخت په وخت د ژوندانه له تغیراتو او تحول سره بل راز شویده او ډېرې مرحلې ورباندې راغلی دی یعنی په لمړیو وختو کښې شعر یوازی د اعجاب، او احساس او بدیعی خیالاتو سندره وه وروسته چه په انسانی جمعیت کښې د اغراضو او مقاصدو نیلی وځغلېدی او د ځینو مطالبو دپاره راز راز علل او سببونه وپېژندل شوه شعر هم تحول پیدا کړ او د ځینو مراعاتونو په اثر کښې له خپل محور څخه وخوځېده یعنی د اجتماعی حیات او ژوندون په تقاضا د یوه او بل د خوشحالۍ او زړه جلبولو دپاره وویل شو او په دغه صافه هنداره کښې علاوه پر احساسی تاثراتو نور شیان هم ښکاره شوه.

کله چه انسان په قبیلوی اجتماعاتو کښې ژوند کاوه او د قومی رقابتونو بازار تودو شعر هم د همدغه حیات له تاثیر لاندی راغلی او د یوی قبیلی د خندا یا ژړا ترجماني ئې کړېده- په هغه وخت کښې چه د پهلوانۍ میدانونه په هر ځای کښې جوړ شوی و، او بی له قوته بل افتخار نه پېژانده کېده د شعر قبله یا معشوقه هم رستمان و، او بی د سلاطینو له درباره ئې په بل ځای کښې استوګنه درلوده – کله چه د اسلام مقدس او سپېڅلو تعلیماتو انسان د اخوت او ورورولۍ خواته را وباله او جاهلی عصبیتونه ئې ورك کړه شعر هم لږ څه بین رنګ پیدا کړ او ټول انسانان ئې یو د بل ورونه او د یوه وجود غړی وبلل چه باید یو د بل په درد متاثر او ناقرار شی.

له کومه وخته چه په دنیا کښې د ملیت جنډه په هر ځای کښې جګه شوه شعر هم ورته سر ټیټ کړ او د ملی مفاخرو په رنګ رنګین شو – نو له دغه اجمالی سیر څخه معلومېږی چه شعر او ادب د انسانانو د ژوند عکس یا سیوری دی چه د ژوندون له تغیر سره سم تغیر مومی او بل راز کېږی یعنی لکه کاږ ګل وخت په وخت خپل مخ یوه خوا او بله خوا اړوی او غاړه کږوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدی لامله تشبیهات او استعارات، تخیل او تعبیر، سلوك او انشاً، مطالب او مضامین، لهجه او آهنګ په هر عصر کښې بدلېږی او د ژوندانه له عمومی رنګه رنګ اخلی – نو ویلی شو چه ادب او شعر د انسان د ژوند هنداره ده، یا په بل عبارت انسان په ادبی دنیا کښې ژوند کوی او د ژوند په هره دوره کښې یو ډول ادب لری.

د پښتو شعر هم خو تاریخی دورې تېرې کړې چه هره دوره ئې مخصوص رنګ او د هغه وخت له حیاتی وضعیت سره تناسب لری- څنګه چه په غرنی هیواو کښې لوړی ژوری یا تاوده او ساړه ځایونه په تفاوت سره لیدل کېږی دغسی زمونږ په شعر و ادب کښې هم ټیټ و پاس او نشیب و فراز لیده شی او په لوړتیا یا ښکته والی کښې ئې زیات فرقونه ګورو کله د پښتو د شعر یوه دوره د ارتقا دوره بولو مګر چه له هغه ورسك څخه هغه پلو ګورو او لوړې خوکې (قلی) راته ښکاره شی بیا وایو چه دا د هبوط او ادبی نزول دوره ده چه د تاریخی مجهولتیا له کبله مونږ وربانذی بل راز ګمان کاوه.

د دې شلېدلی او زاړه کتاب د آغاز او انجام، منځ او آخر په تعین کښې ښائې چه مونږ ډېر ځله سهوه شو او په ادبی تتبعاتو او اجتهادونو کښې ډېر وغولېږو مګر بیا هم ورځ په ورځ حقیقت او حقائقو ته نږدی کېږو او د رڼا خواته ځو.

کله چه پښتو ټولنی د پښتو شاعرانو په باب کښې کوم اثر ولیکه هلته داسی وبرېښېده چه زمونږ ادبی تاریخ له (۳۰۰ ه) څخه شروع کېږی، وروسته تر دی چه ښاغلی حبیبی د خپلو تتبعاتو او لټون په اثر کښې د پښتو یوه خورا قیمتی ذخیره (پټه خزانه) وموندله هلته یوه نوې رڼا وځلېده او د امیر کروړ د یوې حماسی او فخری سندری په استناد ثابته شوه چه د پښتو شعر د ۱۳۹ په شاوخوا کښې هم څینی داسی نمونی لری چه پوره ادبی پوخوالی پکښې لیده شی او معلومېږی چه په دغه وخت کښې پښتو پخپلو کلماتو او اصطلاحاتو کښې سره د فصاحت او روانی له مراعاته ډېر ښه ادبی تعبیرات خوندی کولی شوه لکه چه له دی لاندې سندری څخه معلومېږی:

ویاړنه

زه یم زمری پر دې نړی له ما اتل نسته	پرهند وسند وپر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته	له ما اتل نسته
غشی د من می ځی بریښنا پر میرخمنو باندې	په ژوبله یو نم یرغالم پر تښتېدونو باندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ماتېدونو باندې   له ما اتل نسته
زما د بریو پرخول تاوېږی هسك په نمنځ وپه ویاړ   دآسی له سوومی مځکه رېږوی غرونه کاندم لتاړ

کړم ایوادونه اوجاړ   له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندی دی هرات اوجروم   غرچ و بامیان و تخار بولی نوم زما په اودوم

زه پېژندوی یم په روم   له ما اتل نسته
پر مرو زما غشی لوئی ډاری د ښن راځخه   د هریوا لرو دپرخنډو ځم تښتی پلن راځخه

رپی زړن را څخه   له ما اتل نسته
د زرنج سوبه می د توري په مخسور وکړه   په باداري می لوړا وی د کول د سور وکړه

سترمی تر بور وکړه   له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لوراو پیرزوینه کوم   دوی په ډاډ نه ښه بامم ښه ئې روزنه کوم

تل ئې ودنه کوم   له ما اتل نسته
پر لویو غرومې وینا درومې نه په ځنډو په تال   نړی زما ده نوم مې بولی پر دریځ ستایوال

په ورځو شپو میاشت و کال   له ما اتل نسته

په دې سندره کښې د توری ترشپول لاندی ملکونه ګڼل، د بریو پر خول د هسك تاوېدل داس له سوو څخه د ځمکی رېږدېدل، غرونه لتاړول، د من (ارادې) غشی ته برېښنا ویل، ټول هغه شاعرانه تعبیرات دي چه په. یوه حماسي شعر کښې ډېر قوت پیدا کوی او دا په ډېر ښه شان ثابتوی چه په یوه ژبه کښې دغسی شعر ویل ډېر عمر غواړی ځوك چه د شعر د پوخوالی دوری او د شعر د تکامل او نضج بطی سیر په نظر کښې ونیسی هغه به یقین وکړی چه د پښتو شعر د دغه شعر له ویلو نه پخوا ډېر مراحل طی کړیدی او وار د واره په همدغه ډول نه دی پیدا شوی کومه د تکامل دوره چه په ټولو حیاتی امورو کښې جاری ده هغه د ډېرو تحولاتو تقاضا کوی او ډېره زیاته زمانه غواړی نو مونږ باید خپل ادبیات او اشعار په دوو لویو دورو وویشو چه یوه دوره له دغی موجوده تاریخی نیتی څخه چه پټه خزانه ئې رابښئ د مخه وبولو او بله دوره له دغه وخته رادی خوا وګڼو یا ورته پټه او ښکاره دوره ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومی لنډۍ او ټپې، قصې او افسانې چه په پښتو کښې د منظومو ډرامو په ډول تر اوسه شته او اصلی شاعر ئې هېڅوك نه پېژنی او نه ئې څوك په يقيني ډول وخت او زمانه تعينولی شی زما په ګمان د پټې دوری اشعار دي چه د دی وخت له اشعارو ځينې په مادي او معنوي لحاظ زيات فرق لري او کوم بعد او لريوالی چه د دې وخت د اشعارو او د دغو افسانو تر مينځ موجود دی هغه هم دا تقاضا کوی چه بايد دغه قصې تر دغه راز اشعارو د مخه وی او قدامت ولری ځکه چه شرقی ادب دغه حکايتی مرحله د غزنويانو له دوری نه پخوا شروع کړی وه او د محمود غزنوی په وخت کښې فردوسی پکښې پهلوانی ښکاره کړه وروسته بيا وروړو قصو او افسانو له نظم نه نثر ته انتقال شروع کړ او له نظم سره ئې تقريباً وداع وکړه نو ويلی شو چه په پښتو کښې هم ځينې افسانی ډېری پخوانۍ دی چه نه ئې ويونکی او جوړونکی پېژندل کېږی او نه څوك ورته وخت او زمانه ټاکلی شی – مګر دا ګمان بايد ونشی چه په پښتو شعر کښې به وار د واره همدغه اوږدی قصې اولوئې افسانی پيدا شوی وی او همدغه به زمونږ د ادب شروع او آغاز وی ځکه چه د دغسی قصو جوړول او په شعر کښې را وستل ډېر زيات قوت او اقتدار غواړی د شعر ابتدائي مرحله بايد ډېر ساده کيف ولری او بسيط رنګ پکښې ولېدل شی.

زما په شخصی عقيده د پښتو لمړی شعر بايد د لنډۍ په صورت وی او همدغه د پښتو لنډۍ چه زمونږ د ملی ادب يوه غوره او خوندوره برخه ده چه اوس پکښې د پښتو دعالی او لوړ ادب ښې ښې نمونی پيدا کېږی د پښتو شعر آغاز هم کېدلی شی مګر دا خبره چه د اول وخت لنډۍ به کومې وی؟ او کومې لنډۍ به په کوم وخت کښې د پښتو د شعر لمړنۍ پټۍ وی؟ ډېره ګرانه معلومېږی چه اوس پکښې څه نشو ويلی او ډېر تحقيق غواړی. هر کله چه د دغې پټې دوری هر څه لاتر اوسه پوری زمونږ له نظره پټ دی او د ليکونکو له تبصری لاندی نه دی راغلی په خصوصياتو او مميزاتو کښې ئې هم په تفصيل سره څه نشو ويلی او د يوی اجمالی نظريې په ډول همدومره وايو چه په دغه رومانتيکی دوره کښې د پښتو شعر د خپل ساده حيات په لحاظ د نثر قدر ظرفيت او استعداد درلود چه هر راز رزمی قصی او عشقی افسانی پکښې ويل کېدی او د وزن او قافيې په لحاظ يې هم لکه د نن ورځې مثنوی له شاعر سره زياته مرسته کوله مګر د دی لامله چه پس له څو پيتو او مصرو پکښې قافيه بدلېږی او رنګينی پيدا کوی له مثنوی څخه زيات جذابيت لری او تر آخره خپل خوږوالی ساتی.

په دغه دوره کښې دغه کلاسيکی تشبيهات او استعاری په دغه رنګ نه لېدل کېږی او تعبيرات هم ټول ساده او عام فهمه دی- مطالب او مضامين هم په تصويری او تمثيلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول دی چه خطابی آهنګ او د امر و نهی لهجه پکښې په دغه ډول چه په کلاسیکی اشعارو کښې ئې وینو نشته یعنی دغه تعلیمی او تدریسی لهجه هلته نه څرګندېږی او مضامین هم د احساس او اعجاب په اثر د شعر په لمن کښې لوېدلی دی. سړی چه د انسان شعوری مراحل په نظر کښې نیسی او شعر ته د معنی او مفهوم په لحاظ ګوری داسی ایسی چه اول به فخری او حماسی اشعار په یوه بسیط او ساده ډول پیدا شوی وی او بیا به د عشق او جمال پرستۍ نغمی اروېدل شوی وی، وروسته تر دې به د اخلاقی او تعلیمی اشعار او بیا عرفانی او تصوفی شعرونه میدان ته راوتلی وی او کوم سیاسی او انتباهی نظمونه چه اوس وینو دا به له ټولو وروسته زېږېدلی وی.

دغه تقسیم چه د معنی او مضمون په لحاظ د یوی نظرېې په ډول وښودل شو، زموږ پښتو شعر چه اوس د دی وخت د معلوماتو له قراره له کوم وخته شروع کېږی دغه دورې په همدغه ترتیب ښئ، ځکه چه زموږ تر ټولو پخوانی او لمړی شعر چه اوس موږ ته معلوم دی هماغه د امیر کروړ فخری او حماسی شعر دی چه د مخه وښودل شو مګر موږ دا نشو ویلی چه پخوا تر دغه شعره به د پښتو کوم بل عشقي غزل یا کوم بل راز شعر بیخي نه وي او له همدغه شعر نه به وروسته دا نورې دورې شروع شوی وي. ښائي چه موږ به تر دغه شعره د مخه هم ډېر بل راز اشعار پیدا کړی شو مګر دلته مو مطلب دادی چه تر دغه شعر را پدې خوا په مجمل ډول موږ ته د دغو دورو ترتیب څه نه څه معلومیږي.

له دغه شعر نه را پدې خوا د روښانیانو تر وخته پورې موږ په پښتو شعر کښې د مضمون او معنی په لحاظ درې عنصره په واضح او ښکاره ډول وینو، چه حماسي، عشقي او دیني و اخلاقي اشعار ورته ویلی شو.

د حماسیاتو نمونه خو هماغه د امیر کروړ شعر دی چه فی الحاله د پښتو لمړی شعر بلل کیږي. وروسته تر دغه شعره څو نور پاخه او قوي شعرونه هم موږ ته پټه خزانه راښئ چه دلته ئې د ښاغلی حبیبي له یوه کنفرانس څخه را اخلو چه د آریانا په مجله کښې نشر شویدی او د پښتو د ادب غوره او پخوانی سندرې ورته ویلی شو، چه له خپل زاړه آهنګ څخه هم خپل قدامت او پخوانی توب ښئ لکه چه د شیخ رضی او نصر یوه مکاتبه چه دغه دوه د تره زامن د (۳۵۱) په حدودو کښې یم له بله په شعر خبرې کوي او په دغه وخت کښې د پښتو د کلماتو تغیر او تصریف او استعمال هم راښئ چه بل راز رنګ او بڼه لري، شعرونه دادي:

(۱) شیخ رضی نصر د شیخ حمید ځوی ته لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الحاد پر لور دی تر پلل — گروه دی زمونږ وکوراوه
مونږ رو ښلی په زیار نه — تا په تورو توراوه
لرغون ولی گروهیدلی — چه دي گوښی اړاوه
هغه گروه دی اوس اړه کړه — چه پلرو دی رڼاوه
لودی ستا په نامه سپك سو — كه هر څو مو درناوه
نصره نه موئي له كهاله — لودی نه ئي په كاوه
زمونږ رغا ده ستا له گروهه — دور ځلوی په رغاوه

(۲) نصر د شيخ رضی جواب داسي ليکي:

د الحاد په تور تورن سوم — زه لرغون خو ملحد نه یم
زما د ښنه هسی تور كړی — كه ملحد يم د ښنه يم
له اسلامه نه تر پلمه — تورانو څخه په تر پله يم
گروه می هغه لرغونی دی — اوس هم كروړ په لرغونه یم
د اسلام پر هسك به ځلم — وتورانوته تياره يم
د لودی څوی سنتی یم — د حميد د لوړ كهاله يم

توراني دښن چه وائی — زه له ګروهه په اړه يم
دائی تور تاسی دروهوی — زه مومن ستاسی پرتله يم
د دښنو وينا مغږه — زه لودی يمه څو زه يم

پدی دوه شعرو كښي سړي ته معلومیږي چه د هغه وخت ځيني اشتقات بل راز و، او اوس بل راز شوی دی لكه: روښلی- وتوراوه- په كاوه- ځلم- دروهوی مغږه او داسی نور ... همدارنګه په هغه وخت كښي ځيني كلمات مستعمل و، چه اوس نه دی لكه:
ګروه، وكوراوه، ګروهيدلی، اړه كړ، رغاده، دورځلوی، كروړ او داسی نور ...
د همدغه وخت له اشعارو څخه د بيت نيكه يو مناجاتی شعر هم د پښتانه شعرا په لمړی جز كښي ښودل شويدی چه سړی پكښي د خدای مينه، د قدرة جلال او جبروت د هغه وخت د شعر خوند او كيف مومی چه هغه دا دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه خدایه لویه خدایه — ستا په مینه په هر ځایه
غرو ولاړ دی د رناوی کښې — ټوله ژوی په زاری کښې
دلته دی د غرو لمنې — زمونږ کېږدی دی پکښې پلنې
دا وګړی ډیر کړی خدایه — لویه خدایه لویه خدایه
دلته لږ زمونږ اوربل دی — وور کورګی دی وور بر جل دی
مینه ستا کښې مونږ مېشته یو — بل د چا په مله تله نه یو
هسک او مرکه نغښته ستا ده — د مرو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه — لویه خدایه لویه خدایه

له (۴۰۰ ه) راپدی خوا پته خزانه مونږ ته د خربښون چه د سړبن ځوی دی او د شیخ اسماعیل چه د بیټ نیکه زوی دی دوه شعرونه راښئ چه دغه دوه د تره زامن ئې د بېلتون او بیلیدو په وخت کښې یو بل ته وائی او داسی آهنګ لری لکه چه دوه مین او خواږه یاران یو له بله بېلیږی، یعنی سړی لکه د دوه مینو سوی ناری داسی ایسی او د آدم او درخانی د مینی یادونه کوی. شعرونه دا دي:

(۱) شیخ اسماعیل د خربښون د تلو په نسبت وائی:

که یون دی یون دی مخکښې بېلتون دی — له کسې غره ځه ځی خربښون دی
که وروه وروه خربښون وروه! — ته چه بېلتون کړی زما ویر ته ګوره
چه ځی مرغی له توری کرغی له — همزولی پاته ځی څه برغی له
د خدای دپاره خربښون یاره — چه هیرمو نکړی زمونږ کهول واړه
زړه می رپیږی یار می بېلیږی — بېلتون ئی اور دی ځان پری سوزیږی

(۲) خربښون د شیخ اسماعیل په جواب کښې وائي:

بېلتانه ناره می وسوه په کور باندی — نه پوهیږم چه به څه وی پښن په وړاندی
له خپلوانو به بېلیږم په سرو سترګو — دواړه سترګی می په وینو دی ژړاندې
اسماعیله ستا ناورمی زړه سوری که — بېلتانه خربښون بیا له تا پردی که
نه هیریږی که می بیا نه ستا یادی که — په چړود ویربه پری سی د زړه میراندی
ځمه ځمه چه اورد یون می دی ومخ ته — دیانه څوری به واچوم وترخ ته
ستاسی یاد به می وی بس د زړه وسخ ته — که دا مځکه غرونه ټول سی لاندی باندې

څوك چه دی دوه شعرو ته په اول نظر وګوری پوهیږی چه د خربښون او شیخ اسماعیل لهجه د شیخ رضی او نصر له لهجې څخه زښت ډیر فرق لری ځکه چه د دی دواړو وینا

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ او تاسی خبرو ته ډېری نږدې دی او محاوره ئې د دې وخت محاورې ته بیخی قریبه ده مګر بیا هم د کلام سیاق او روش ئې په پخوانیتوب شاهدی لی.
په همدغه وخت یعنی د (۴۲۵) په شاوخوا کښې د شیخ اسعد سوری یوه قصیده هم پټه خزانه راښئ چه هم پکښې د پخوانیتوب آثار ښه ډېر لیدل کیږی او هم په دغه وخت کښې د پښتو د شاعری ښه قوت ښئ او دا ورځنی معلومیږی چه دغه راز شعر ویل د ویونکی زیات اقتدار او یو عمومی استعداد او آمادګی غواړي- پدی قصیده کښې که څه هم ځینی کلمات لکه: فلك، بهار- ګل، خار- خونخوار- هزار- دار- انتقال- نیسان- نثار- سوګوار- ګهسارا او داسی نور لیدل کیږی چه په مخکښېنو اشعارو کښې په دغه رنګ کلمات نه ګورو او دلته د یوې نوې اغیزی او رنګ بدلولو په ډول په دغه شعر کښې لیدل کیږی مګر ډېر نور داسی کلمات او اصطلاحات و محاورات هم شته چه دا قصیده د پښتو د ادب یوه لوړه، غوره او پخوانۍ نمونه معرفی کوی.
قصیده دا ده:

د فلك له چارو څه وکړم کوکار   ز مولوی هر ګل چه خاندی په بهار
هر غېټول چه په بېدیا غوړېده وکا   رېژوی ئې پاڼی تاندی تار په تار
ډېر مخونه د فلك څپېړه شنه کا   ډېر سرونه کا تر خاورو لاندی راز
د واکمن له سره خول پری باسی مړسی   د بی وزلو وینی توی کاندی خونخوار
چه له برمه ئې زمری رپی رنګلو کښې   له اوکوبه ئې ډاری تیر و جبار
هم ئې غشی سکڼی ډال د ژوبلو رو   رستمان ځنی ځغلا کاندی په ډار
چه ئې ملا وی نه کږیږی په غښتلیو   دا فلك پروکاڅه کاری ګذار
په یوه ګردښت ئې پرېباسی له برمه   نه ئې غشی د لیندۍ وی نه ئې سار
څه تېری څه ظلم کاندی ای لکه!   ستا له لاسه نه دی هیڅ ګل بی له خار
په ویرژلو لورنکړی په زړه کراړیه   پرنتلو اوروی د غم ناتار
هیڅ روغی مې په زړه نسته ستا له ځوره   بېلوی په ژړا ژړمین له یار
له تېریو دی اوښی څاڅی له اوریځیو   چینی ژاړی په ورټ ورټ ستا له شنار
نه به لاس له ځوره واخلی نه به لوری   نه به ملا کړی له بی وزلو له ترار
نه به زړه سوزوی په هېچا باندی   نه به پریوزې له ګردښته له مدار
نه به وصل کړی مین له بل مینه   نه به و درملې تپونه د افګار
ستا له لاسه دی پراته ژوبل زګیروی کا   هر پلو ته تپی زړونه په ځار ځار
کله غوڅی کاندی مراندې د زړګیو   کله تېر باسی وګړی هوښیار
کله ټکی واچوی په نازولیو   کله څیری کړی ګرېوان د نمنځنی چار
کله غورځوی واکمن له پلازونو   کله کښېنوی په خاورو کښې بادار
زمونږ پر زړونو دی نن بیا یو غشی وویشت   ودی ژوبلله پر دی غشی هزار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سوریو باندې ویر پرېووت له پاسه	محمد واکمن چه ولاړی په بل دار
یو وار سو اسیر پر لاس د میرخمنو	انتقال ئی وکړ قبر له بل وار
په سماوئی ودان آهنګران و	په تېنکه وپر درست جهان او ښار
د محمود د ژوبلو رو په لاست کښېووت	چه غزنه ته ئی باتلی په تلوار
ننګیالیو لره قید مړینه ده ځکه	ستائی والوتله هسك ته پردی لار
تر نړی ئی غوره خاوری هدیره کا	د زمریو په بېریو کله وی ښوار
په دی ویر د غورو ګړی تورنمری شول	په دی ویر رڼا تیاره سوله د ښار
ګوره ښاخی رڼی اوښې د دی غرونو	دا کړونګی ساندی لی په شورهار
نه هغه زرغا د غرو نو په بیدیا ده	نه د رزکو په مسادی کتهار
نه غټول بیا زرغونېږی په لاښونو	نه بامی بیا مسېده کا په کهسار
نه له غرجه بیا راځی کاروان د مشکو	نه را درومی غور ته بیا جوپی د ښار
د پسرلی اوره تودی اوښی تویوینه	مرغلری به نیسان نکړی نثار
دا په څه چه محمد ولاړ له نړیه	په ویرنه ئی سوغور ټول سوګوار
نه ښکارېږی هغه سور د سور په لتو	نه ځلېږی هغه لمر پر دې دیار
چه به نجلیو په نڅا پکښې خندله	چه به پېغلو کا اتڼ قطار قطار
هغه غور په ویر ناتار د واکمن کښنوست	هغه غور سو د جاندم غوندی سور آړ
لاس دی مات سه ای فلکه چه وی وکا	محمد غوندی زمری د مړینی ښکار
شین زړګی فلکه ولی لاولاړ ئی	ای د غور غرونو پر څه نشوی غبار
مځکی ولی په رېږد لونه پرېوزی	لاندې باندې سه چه ورك شی دا شعار
چه زمری غوندی واکمن ځی له جهانه	چه څوك نکړی په نړی باندی قرار
سخ په تا ای محمد د غور لمر وې	په نړی به نه وی ستا د عدل سار
ته پر ننګه وی ولاړ په ننګ کښې مړسوی	هم پر ننګه دی په ننګه کاځان جار
که سوری دی په تګ ویر کاندی ویرمن سول	هم به ویاړی ستا په نوم ستا په ټبار
په جنت که دې وتون زمونږ واکمنه	هم په تا دی وی ډېر لور د غفار

دا قصیده شیخ اسعد سوری د امیر محمد سوری د مړینې او بندیتوب په نسبت ویلی ده چه دغه نومړی پادشاه د سلطان محمود د تاخت و تاز په وخت په غور کښې بندی ونیول شو او هماغسی بندی غزنی ته را واستول شو خو په لاره کښې ئې بندیتوب په مړینه بدل شو.

پدې قصیده کښې هم ډېر پخوانی تصریفات او زړه صرف و نحوه زاړه لغات وینو چه له دی لاندینیو کلماتو څخه معلومېږی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رپی- ډاری- ژوبلور- زمولوی- ځغلا- لور- روغی- درملی- ودی ژوبلله- سماو- زرغا- رېږدل) او داسی نور ... چه اوس ئې د نن ورځی په محاوره کښې نه ګورو او نا اشنا ایسی.

ادبی تعبیرات او خواږه محاورات هم پکښې په ښه پیمانه ځای شویدی چه د فلك ظلم او سنګدلی، د دغه پادشاه شهامت او د ده په حال د هر چا او هر شی تاثیر او د زمان و مکان بل رازوالی سړی ته په بدیعو او عجیبو الفاظو کښې ښئ لکه وګړی تورنمری کېدل، د غرونو رتې او ښې خڅېدل د ګرونګی ساندی- د وریځو ژړا- د زړګیو مراندی غوځول- په نازولوېکی اچول- آسمان ته په زره کراږویل- د زمرو رپې- په غشو باندی ډال سکېل- د رستمانو ځغلا- د واکمنو له سره خول پری اېستل- د زرکو په مسا کټهار- د پسرلی د اورو تودی اوښې تویول.

او بیا د دی ټولو په اخر کښې د شنه زړګی خاوند یعنی فلك ته دارنګه خطاب چه ولی ولاړېې؟ او د غور غرونو ته ویل چه ولی نه غبار کېږئ؟ او بیا ځمکی ته امر کول چه ولی په رېږدلو نه پرېوزی او ولی نه لاندی باندی کېږی چه دغه شعار ورك شی- دغه راز شاعرانه تعبیرات هماغه ادبی سحرونه دی چه وینا شعر کوی او په شعر کښې یو بل راز کیف و اثر پیدا کوی.

کوم ادبی قوت چه په دغه قصیده کښې وینو او ښه تعبیر هم ترینه نشو کولی بیا ئې د پښتو په یوه بل شعر کښې دوه سوه کاله وروسته یعنی تر (۶۰۰ هـ) وروسته د شیخ متی په یوه مناجات کښې ګورو چه د لوی خدای محبت، د جمال ننداره د عشق لیوالتیا او د حقیقت و عرفان رڼاوی پکښې په ډېر شاعرانه کیف معلومیږی او سړی ویلی شی چه دغه راز پوخ او ښکلی شعربه په ډیرو ژبو کښې په دغومره عمر او پخوانیتوب خدازده چه پیدا کړو:

شعر دا دی:

پـر لویـو غـرو هـم پـه دښـتو کښـې	پـه لـوی سـهار پـه نیمـو شـپو کښـې
پـه غـاړه ږغ او پـه شـپېلکو کښـې	یـا د ویـر ژلـو پـه شـپېلو کښـې
تـول سـتا د یـاد نـاری سـوری دی	د سـتا د مینـی ننـداری دی
جنـډی زرغـون کـه پـه بیـدیا دی	د بـربڼ خواتـه پـه خنـدا دی
ترنـك چـه خـر دی پـه ژړا دی	دا تـول اغبـز د مینـی سـتا دی
تولـه ښـکلا دی سـتا لـه لاسـه	ای د پاسـوالو پاسـه پاسـه
کـه لمـر روښـانه مـخ ئـی سـپین دی	یـا د سـپوږمیه تنـدی وریـن دی
کـه غـر دی ښـکلی پـر تمـین دی	لکـه هنـداره مـخ د سـین دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د ښکلا دا پلوشه ده
دا ئې يو سپکه ننداره ده
دلته لوی غرونه زرغونېږي
د ژوند ورمی پکښې چلېږی
بورا وی شاوخوا کرېږی
سترګی لیدو ته ئې هېښېږی
لویه خاونده ټولو ته ئې
تل د نړې په ښکلېده ئې
خاونده ښکلي ستا جمال دی
ښکاره ئې لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پېړی کال دی
ستا د قدرت کمکی مثال دی
ستا د لور ونویوه رڼا ده
دلته چه جوړه تماشا ده
زړه می دا ستا د مینی کور دی
سوی د عشق په سوزند اور دی
رپ ئې وتا ته ستا پر لور دی
بی له دی هېڅ دی ورك ئې پلور دی
ستا د جمال په لیدو ښاد دی
که نه وی دغه نور برباد دی
په غرو کښې ستا د عشق شپېلکی دی
د دی نړې په عشق سمې دی
که غټ که ووړ که پنډېری دی
ستا د جمال ځری هر شی دی
چه پر دنیا می سترګی پری سوی
ستا د جمال په نندارې سوی
نه هسك نه مځکه وه تورتم و
تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه ئې آدم و
ستا د جمال سو چه پرتم و
چه سو ښکاره ښکلی دنیا سوه
د پنځ پر لوری ئې رڼا سوه
زه چه څرګند پردی د نیا سوم
د ښکلی مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندی شیدا سوم
له خپلی ستی را جلا سوم
په ژړا ژارم چه بېلتون دی
یمه پردیسی بل می تون دی
وګرو ولی متی ژاړی
سوری ئې اوری غاړی غاړی
څه غواړی؟ څه وائې څه باړی؟
خپل تون او تورو کلی غواړی
چونی چه ببل شی نیمه خواسی
تل ئې د بڼ په لور ژړا سی

پدی شعر کښې شاعر د قدرت په ټولو مظاهرو کښې یوه خدائی مینه او جمال ګوری او په دنیا کښې یو داراز سیر کوی چه بی له شاعره ئې بل هېڅوك نشي کولی.

دلته شاعر په لویو غرو او دښتو کښې، د سهار په رڼا او د نیمی شپې په تیاره کښې، د ویږلو په شپېلیو او د ګلونو په پاڼو کښې، د خړو او سپینو دریابو په تماشا، د لمر او سپوږمی په سپین مخ، د غره په ښکلیتوب او عظمت کښې، د ژوند په ورمو او د بوراګانو په کرېدو کښې په شپو ورځو، ګلونو او پېریو کښې همدغه یو شی ګوری چه دی ورځنی د ښکلا په پلوشه، د مینی په نندارہ او د قدرت په یوه کمکی مثال تعبیر کوی او بیا وائی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه زړه د عشق او مینی کور دی او په همدغه قیمتی متاع قیمت پیدا کوی، په همدغه ننداره ژوند او خوشحالی کوی او په هر ځای او هر شی کښې دغه تماشا ګوری.
د نړۍ سمی په عشق سره دی او دنیا ټوله د جمال په رڼا کښې پیدا شوه، ما چه دنیا ته کتلی د جمال په نندار او د ښکلی مخ په تماشا یم، د همدغه جمال په تماشا شیدا او له خپلی ستړی جلا شوم څکه لکه یو مسافر د بېلتون له لاسه ژاړم او لکه له ټولګۍ بیل چوڼی نیمه خوایم. د شیخ متی له دغه مناجات او څینو نورو اشعارو څخه د (۴۲۰) په حدودو کښې ویل شویدی معلومېږی چه په دغه وخت کښې د پښتو شعر په ښه قوت کښې و، او ښه ښه شاعران ئې درلوده چه د اشعارو نمونې ئې متاسفانه ډېری لری په لاس راغلی دی مګر له همدغو لږو نمونو نه هم معلومېږی چه د پښتو شعر په دغه وخت کښې څه رنګ او څه ښېګڼی لرلې؟ د شیخ متی مناجات خو مو ولید اوس د دغه وخت یو بل شعر چه د قطب الدین بختیار دی او د عشق و مینی سوی پکښې لیدل کېږی وګورئ! دا شاعر هم له (۴۰۰ هـ) څخه شل دیرش کاله وروسته مړ شویدی.
شعر دا دی:

ویــر مــی زړه ســوری ســوری کــړ راتـــــه وګـــــوره ملـــــــوکی!
پـــه بېلتـــون کښـــې دې وباســـم لـــه خوږمنـــه زړګـــی کـــوکی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

د بېلتـــون اورونـــه بـــل دی هـــر ګـــړی مـــی زړګـــی ســـوزی
لیـــونی یمـــه د مینـــی ســـوزم زه لکـــه بېلـــوځی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

غـــــورولی دی او ر بـــــل دی اور زمـــا پـــه زړګـــی بـــل دی
زه بختیـــار خـــاوري ایـــري شـــوم پـــه اور ســـوی مـــی ګوګـــل دی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ پدې ساده او روان شعر کښې چه هيڅ راز تکلف نه ليدل کيږي څومره خوږوالی او سوی ليدل کيږي او په عين سادګی کښې څه سوزناك اثر دی. په ظاهر کښې ډيرې ساده خبرې دي مګر هر څوك پوهيږي چه يو مؤثر شعر او ښه نغمه ده، آهنګ او تعبيرات او خطاب ئې د پښتو ابسي او په رښتيا له يوه خوږمن زړګی نه راوتلی دی.

تر (۴۰۰ هـ) پوری چه مونږ د پښتو اشعارو ګورو شعر راته يوه روحانی نغمه او د زړه غګ معلوميږی چه له تکليف او تصنع څخه ئې لمن پاکه ده او نهايت ساده ښايست لری، مګر وروسته تر دی ورته دغه حال نه دی پاته شوی او ورو رو لکه د هوا مرغه زمکی ته رانښکته شوی او خپله هغه لوړتيا ئی نه ده ساتلی، د مغلو د خړسيلاب له راتګ سره ئې خپل هر څه ورك کړي دی او کله کله د محض نظم په بڼه هم ښکاره شويدی، له دغه وخته را پدی خوا د پښتو شاعران او د پښتو شعر ډير لږ او ډير ضعيف معلوميږی تر څو چه د روښانيانو په دوره کښې بيا سر را جګوی او د ختګو له دورې نه ئی يو بل راز حيات شروع کيږی او له دغه وخته بيا پکښې ځينی تحولات څرګنديږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانیانو دوره

د پښتو او پښتونخوا خزان چه له شپږم قرنه را پدی خوا شروع کیږی او په اوم هـ قرن کښې د پښتو د ادبی کاروانو بلې لمبې له نظره غائبيږی د پښتو هر څه د مغلوله خړو سېلابونه ضرر مومی او پدې هیواد کښې بی د تورو لړو، زورورو سیلیو، راز راز طوفانو، او ویرووونکو هیبتناکو تیارو څخه نور څه نه لیدل کیږی یا په بل عبارت په مونږ باندی یوه د بدبختۍ توره شپه راځی چه څو قرنه عمر لری او لکه د هجر شپه بیخی سبا کیږی نه چه ناڅاپه د لسم قرن په ۳۲ کال یوه د امید رڼا پیدا کیږی او د عبدالله انصاری په کور کښې یو طفل دنیا ته راځی چه په دغه وخت کښې هېڅوك ورځنی نه دی خبر چه دا څوك دی او څه کوی؟ مګر وروسته ئې ټول پېژنی چه د پښتون په علمی، ادبی او سیاسی حیات کښې ډېره اغېزه او لوی تاثیر لری چه څوك ورته پیر روښان او څوك پیر تاریك وائی، په پیری کښې خوئې هېڅوك شك نلری مګر رڼا او تیاره ئې د بحث لاندی ده، او دا هم څه ګرانه خبره نه ده، هر سړی دوستانو ته یو راز او دښمنانو ته بل راز ایسی د څوارلسمی شپې سپوږمی۔ که د یوه کاروان او قافلی دپاره رڼا لری دغلو دپاره په حقیقت کښې همدغه شپه تیاره ده دا بحث زمونږ په بحث او بیان کښې څه اصلی برخه نلری ځکه ورځنی په څنګ تیرېږو او وایو چه روښان هر څه چه و او هر څه ئې چه خلق بولی د پښتو په علمی او ادبی خدمت او د پښتو په عرفانی او ملی خدمت کښې ستره برخه لری او د ده په نمسیانو او پیروانو کښې لکه میرزا خان انصاری، دولت لوانړی دیوان لرونکی پاخه شاعران پېژنو چه د پښتو د شعر او شاعری ډیوه ئی بله کړی او زمونږ هغه مړه اورونه ئی بېرته تازه او روښانه کړیدی- مونږ دلته د همدغو دوو شاعرانو په شعر او شاعری خبری کوو او دغه شاعری د پښتو د شعر یوه نوې دوره بولو ځکه چه دغه شعر د رنګ او بنې په لحاظ له ماضی او مستقبل نه ځان بېلوی او بل راز ایسی.

د مخه مو وویل چه تر روښانیانو پخوا د پښتو شعر د مضمون او معنی په لحاظ دری عنصره درلوده چه په حماسی عشقی او دینی اشعارو ورځنی تعبیر کیږی. مګر هغه حماسیات د ختکو د دوری له حماسیاتو څخه فرق او مخصوص رنګ لری ځکه چه د ختکو د وخت حماسیات په ملی احساس بنا دی او هلته دینی رنګ غالب ښکاره کیږی- د روښانیانو په عصر او زمانه کښې د پښتو شعر وار د واره تصوفی بڼه پیدا کړه او سرحد ئی له فلسفی سره ډېر نزدی شو، کومه عام فهمی او ساده ګی چه د پښتو شعر لرله هغه په رموزی او پیچیده مضامینو بدله شوه او باریکو افکارو پکښې ځای ونیو- د دی دوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی شاعران او امامان میرزا خان انصاری او وروسته تر ده دولت لواڼی بلل کیږی، دوی دواړه مخلص او ارزانی هم خپل ملګری ښئ او په شعر کښې ښه برخه ورکوی چه ټول د میا روښان شاګردان او پیروان بلل کیږی او د پښتو په شعر کښې ئې علمی کیف او تدقیقی شعور پیدا کړیدی. پدی دوره کښې که څه هم د موضوع په لحاظ شعر خپل مخ بلی خواته ګرزولی او خپله قبله ئې بدله کړیده مګر شاعرانه مزاج پکښې ښه روزل شوی او شاعریت یو علمی او عرفانی حیثیت موندلی دی، پدې وخت کښې د پښتو شعر د معنوی تحول په لحاظ له پخوانۍ دوری ښخی ځان ښیلوی او نوی دوره حسابیږی، د دی دوری په اشعارو کښې سړی ته یو بل عالم او نوی دنیا ځلیږی چه هر څوك ورځنی تعبیر نشی کولی دلته عشق او جمال هم بل کیف او بل ډول پیدا کړیدی او دنیا ته هم له بلی خوا کتل شویدی، شاعر له محسوساتو هغه خوا نور څه ګوری او داسی خبری کوی چه هر څوك ئې معنی نشی کولی، په دغه وخت کښې نه پوهیږو چه د ما وراٴ المادی فلسفه د شعر محفل ته راغلی ده او که شاعر د خپل خیال په رڼا کښې فلسفی دنیا لیدلی ده چه د حسن او جمال اصلی مرکز ته اشارتونه کوی او د ګلزار په لیدو د بهار ثنا وائی.

د دې دورې لمړی پهلوان میرزا خان انصاری دی چه دلته ئې په شعر او شاعری باندی خبری کوو:

میرزا انصاری د یوولسمی پېړۍ شاعر چه په (۱۰۴۰ هـ) کښې وفات شویدی اصلی نوم ئې فتح خان دی او د خپلی استوګنی ځای خیبر ښئ دی د پیر روښان له ټینګو مریدانو او پیروانو څخه ګڼل کیږی او خپله ټوله رڼا د روښان د جلوې اثر بولی او وائي:

ای میرزا روښان په هر لوری جلوه کا
د تبـریـز افتـاب را وخوت له بنیره

یعني میرزا هم د پښتنو مولانای روم دی چه د ده شمس تبریز هم پښتون دی او په میا روښان شهرت لری څنګه چه رومی د خپل تبریزی پیر د برکت په رڼا کښې هر څه ګوري او ځان د هغه پیرو معرفی کوی دغه شان انصاری هم وائی:

د میرزا کلام روښان دی- پیرروښان له برکته

دا متصوف او عارف شاعر چه پخپلو عارفانه اشعارو کښې سړی ته عطار او رومی او سنائی یا دا راز نور د معنی شاعران یادوی د شعر په سکندری آئینه یا جهان نما جام کښې خلقو ته یو بل عالم ښئ او سړی له عرفانی اسرارو سره اشنا کوی د همدی لامله د ده یو رموزی رنګ او آهنګ لری چه هر څوك پری پوره نشی پوهیدلی- دی په حقیقت کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرفانی افکارو او نظریاتو په لحاظ عیناً (روښان) دی چه وروسته شاعر شوی دی او یوازی ظاهری بڼه بدله کړیده لکه چه پخپله وائی:

د میرزا په خوله وئېږم
یو روښان بی رنګه زه یم

میرزا که څه هم د دې ښکاره عالم زیبائی او ښایست پوره لیدلی دی مګر معنوی جمال ته ئی هم په ځیر ځیر کتلی او هغه عالم ورته لا ښایسته ښکاره شویدی همدغه سبب دی چه عرفانی او علمی جمال ته ئی ځان رسولی او په دغه روښانه ډیوه ئې نور هر څه بدل کړیدی لکه چه له دې لاندې بیتو څخه ئې دا حقیقت ښه څرګندیږی:

زه دې تل وینم زما ساقی دلسوزه — چه د شپې دې رڼا زیاته ده له روزه
د صورت عالم که هر څو ښایسته وی — د معنی زیبائی زیاته ده هنوزه
عارفان دې پخپل علم ښایسته کړه — او د دم نته د هر زنده په پوزه
ته به بار د امانت زغملای نشی — د صلاح په لار څېره ځه نو آموزه
لوی کامل د دواړو کونو پهلوان دی — په مدد ئی قافله تر ځایه بوزه
که صراط پرکم دلیلو توره شپه ده — د مرشد نغو ته ډیوه ګڼه افروزه
ښه پتنګ چه ډیوه ولیده روښانه — په لیدو ئې پتېه مینه کړه عیانه
بینائی په روښنائی باندی شیدا شوه — د خپل ځان خبرئی بیا مونده له ځانه
په سوومرګ ئې د وصال دپاره وغوښت — په ژوندون شوه جدائی پر باندی ګرانه
په خاطر ئی تل تر تله نوبهار شه — د ګلزارانوده ئی نشته له خزانه
هر زمان ئی د معنی په سترګو ګوری — په هر څه کښې هر نشان دی بی نشانه

میرزا د هست و نیست، وجود او عدم په ژوره معنی کښې هم غوټې وهلی او ډېر عمیق یکښې ننوتلی دی چه د همدغی ژوری کتنی په اثر کښې د وحدة الوجود په فلسفه قایل شوی او د تناسخ رنګ هم د ده په افکارو کښې ځای ځای څرګندیږی د نمونې په ډول د ده د دیوان دا لاندې بیتونه وګورئ!

(۱)

زه به څه وایم چه څه یم — نیست و هست واړه په ده یم
هر چه نیست شی له هستی نه — د هستی معنی ئی زه یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وصال په هوا ځمه د دې لامکان مرغه یم
ګه ذره د لمر په مخکښې ګهی غوټه پر اوبه یم
یو څلور عنصر مې واغوست د آسمان پر مخ اوده یم
له وحدته په کثرت شوم هغه نشته چه زه نه یم
زه شنوا په کل غوږونو دانائی د هر یوه یم
توانائی مې په هر چا کښې بینائی د هر لیمه یم
ارادت مې دی له واړه بیا راضی په دا خپل کړه یم
له بدانو مې بدی ده له نیکانو سره ښه یم
د نیکبخت په برخه شهد د کمبخت په ځان لشه یم
له هر چا یم په هر څه کښې خزان نلرم تازه یم
د میرزا په خوله وئیږم یو روښان بی مثله زه یم

(۲)

دا کلام د حقیقت په ژبه وایم لکه ذات په هر صفات کښې خیسرستایم
زه کښې د نباتاتو واړه ساتم هم ژغروی د زنده سرو واړه یم
یکه تنها لکه الف یم بی نقطه په یوه وجود محیط په کل اشیایم
په یقین یقین نزدی په ګمان لری په دیدن له دواړو کونو ماورایم
د نیکانو سره ښه بدیم له بدو و هر چاوته د خپل عمل سزا یم
و عارف ته څرګه مخ یم په هر لوری د دوبین پر مخ ګمان زه ئی تر شایم
زما ذات په دواړو کونو نه ځائیږی په قفس کښې وئېدلی د میرزا یم

د دې دوه شعرونو اشاراتو او سترګکو نو څخه به دا معلومه شوی وی چه د میرزا په اشعارو کښې د تصوف، عرفان او فلسفی ډېرې رڼا وې ګډې شویدی او راز راز جلوې پکښې لبدل کیږی دا د میرزا ډېر عرفانی او شاعرانه اقتدار دی چه دغه راز لوړ او پېچلی مضمونو نه په دغه ډول په شعر کښې ادا کولی شی او سره له دې ټولو اشکالاتو چه د مضمون او مفهوم له کبله د ده په مخکښې شته شاعرانه آهنګ هم نه پرېږدی او خپل کلام ته وچ فلسفی رنګ نه ورکوی- که تاسی د میرزا اشعارو ته ښه ځیر شی ډېر ځله داسی شعرونه پېښیږی چه سړی په معنی ښه نه پوهیږی مګر په خوندئې پوهیږی- د ده اشعار هم لکه د موسیقی نغمې یا لکه د بلبلو سوې سندرې سړی ته راز راز تخیلات او خوندور خاطرات پیدا کوی مګر په کلماتو او الفاظو ئې هر څوک نشی پوهیدلی د نمونی دپاره ئې دا څو نور شعرونه هم ولولئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم — دغه یاد به ئې د خوږ خاطر مرهم کړم
د جهان و هوسونو ته مې شا شوه — مشغولا به هر زمان د یار په غم کړم
په سپین مخ به سپینی اوښی زغلومه — پر دا یخ به د حباب صورت رقم کړم
دا حباب چه د دریاب په مینځ کښې مات شو — رنګ و نوم ئی له دریابه سره سم کړم
عام و خاص په هسې حال را خبر نه دی — چه په کومه تخته کښل په کوم رقم کړم
د کثرت په عددونو قطرات دی — چه فانی خوی ئې فانی شی نوم ئی یم کړم
په یکتا نظر به واړه عالم وینی — کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم
په وروستی ورځې د قام پوښتنه نشته — اخرین به تر قدیمه مقدم کړم

(۲)

که یو ځل د زړه له حاله ووېړم — په رښتیا به په عالم کښې نه ځائېږم
حقیقی ژوندون زما د یار لیده دی — یو زمان ئی بی دیدنه نه پائېږم
د زړه حال مې خپل اشنا وته څرګند دی — او په خلق ملامت یم نه قلبېږم
اشنائی عجب بهار په مخه راغله — جدائی لکه خزان ځنی ترهېږم
دي لاله د زړګی داغ پر پاڼو راوړ — زه اوریځ د نوبهار باندی ورېږم

(۳)

زه څرګند د محبت په نښه بنیادیم — له نیستیه هم په دا هستی ابادیم
په ازل مې د اقرار په ژبه و وي — تر ابده وفادار پخپل میعاد یم
امانت چه اسمان زمکی ورلی نشو — اوس ئې زه په دا عاجز صورت عماد یم
په اختیار مې هسی ظلم په ځان وکړ — له دي قصده د جهول په نامه یادیم
که د جهل بار مې لری شی له سره — پی ګمانه د صفی ادم اولاد یم
په اختیار مې له کل نهی لاس وکښلی — بی اختیار دواړو امرو انقیاد یم
په ظاهر صورت دیار له یاری ګوښې — په باطن له یاره یو په اعتقاد یم
کل عالم مې په نظر کښې واړه وینم — او هر چېری د اشنا په دیدن ښادیم

(۴)

د بلبل چه اشنائی شوه له سمنه — د دی ګل په مینه راغی تر چمنه
دا تمام صورت د زړه په رضا دروهی — او د زړه سفر د سترګو له روزنه
که هر خوی په حجابونو کښې دی نغښتی — د دیدن په مینه واوت له بدنه
اختیارئې د پتنګ تر فهمه ښه شه — چه پر بله لښه پریووت له چلنه
دا شتا محبت زور وربانده وکړ — دغه اور پری ښایسته شو تر ګلشنه
په باور کښې له جمله اختیار واوت — له مرده وسره پروت دی بی کفنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبه صورت ئی د یوسف بوی ئی د مښکو — او د عشق لوګی ئی ځی له پیرهنه

(۵)

زه چه ډیره ډیره مینه په ګلزار کړم — په هر څه کښې ننداره د دی خپل یار کړم
که طالب په اندیښنو کښې تفکر دی — زه به ئی د محبت په غبر بیدار کړم
یو زمان به فراغت وربانـدی نه وی — که زه ځان پخپل دستور ورته سینګار کړم
په هر لور به لاعلاج را پسی ګرزی — چه د خور زړ ګوتی مینه ئی مهار کړم
که مجاز د حقیقت له مخه واخلم — دا اوریښتی به تر بله ډیوه ځار کړم

(۶)

ځوك ئی څه پیژنی کوم دی — ذات ئی ذات او نوم ئی نوم دی
د میوی دی هم له لونه — یوخ ئی پوخ دی اوم ئی اوم دی
له ذری دی هم له لمره — بیا له ورمی له نجوم دی
له سردی څخه خزان شو — له ګرمی څخه سموم دی
په نیستی کښې ئی هستی ده — په هستی کښې ئی معدوم دی
مدرس پری نه پوهیږی — دا د سپین علم رقوم دی
په جاهلو کښې اجهل شو — چه له دی علم محروم دی
چه پخپله فضولی که — زړه ئی تور شو رنګ ئی شوم دی
امانت ئی پر ځان واخست — دی جاهل په ځان ظلوم دی
د خپل ځان تر سیوری کښیناست — د ګمان په ساړه موم دی
چه له پته شرك خلاص شی — ګناه نلری معصوم دی
عام و خاص ئی خادمان دی — دی د کل عالم مخدوم دی
روښنائی د کل عالم شو — په هر څه کښې دی مکتوم دی
حیاتی دی د حیات — دانائی د هر معلوم دی
اراده ئی ده له واړو — دی حاکم د هر محکوم دی
ګویائی له ګویاو، — شنوائی د هر مفهوم دی
چه د تن له خوی و مری — دی په خاص رحم مرحوم دی
رنګ په رنګ لښکر ئی جوړ کړ — اوس و خاوری تی هجوم دی
چه د فقر په اورو سو — دغه سوخت په مرز بوم دی
تی باقی صفت وګوره — پر فانی باندی مقسوم دی

د (مرزا) جامه ئی رنګ کړه
یو عجب بی مثله خوم دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتيا چه د ميرزا جامه په يوه عجيب خم کښې رنګ شوېده او څه چه دی وائی مدرس ورباندې نشي پوهېدلی ځکه چه دی د سپين علم له رقومه غرېږی او نور له دغه علمه محروم دی، په عامو او خاصو کښې هېڅوك نه پوهېږی چه دی په کومه تخته کښل او په کوم رقم ليك کوی، خلقت ته په يوه عجيب نظر ګوری او وجود د ګمان په ساړه موم بولی، له ژوندو شخه په بی کفنه مړو او بی اختياری تعبير کوی، او وائی چه عالم د مينی په جاذبه بی اختياره يوه سره اورته ځان غورځوی او د ځان ژغورلو هيڅ واك نلری.

وروسته له ميرزا انصاری شخه (دولت نوحانی) هم په شعر او شاعری کښې په ده پسی وری تول کړی او د ده شاګردی ئی کړيده لکه چه پخپله وائي:

ميرزا ګنج راته خپل کوروشود غنی شوم	بيهوده منت به ولي د بل چا کړم
محقق وحدتی کان د تصوف و	په رموز ئې په همه علم دانا کړم

دولت د پلار له خوا حسن خيل لوانی دی او مور ئې ورډکه وه، د خپل پلار نوم دادا وښئ او ځان هم له ظاهری علمه نا اشنا او د الهامی شعر خاوند معرفی کوی لکه چه پدی دوه بيتو کښې وائي:

چه الهام رابانـدی وشـو ګوينده شـوم	يو بيت هم جوړاوه نشو بی الهام ما
ظاهری علم می هيڅ ډير نه دی کړی	د معنـی په قـوت ووايـه کـلام ما

دولت لکه چه پخپله اظهار کوی او له اشعارو نه ئی هم څرګنديږی د افکارو او معنی په لحاظ د ميرزا خان انصاری يو غښتلی او پياوړی شاګرد او پيرو دی چه د پير روښان د مريدی دعوه هم کوی مګر شعر ئې د افادې او عام فهمی له کبله لکه د ميرزا شعر هومره ګران او پيچلی نه دی او د شاعری خواته هم زيات را لنډ شويدی خو سره له دی ميرزا، ارزانی، مخلص خپل مساوی يا له ځانه پورته ګڼی او نور شاعرانو ته پخپل وخت کښې په کمه سترګه ګوری لکه چه پدی بيت کښې وائي:

بی ميرزا بی ارزانی بی مخلص ياره
بل شاعر برابر نه دی پښتون ستايو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت هم لکه میرزا خان انصاری د شعر یو پوره دیوان لری مګر د ده په دیوان کښې د لفظی او معنوی تقسیماتو په لحاظ هر راز شعرونه وینو او هر څه پکښې پیدا کولی شو- دولت وروسته د میرزا تر وفاته (۱۸) کاله خو په یقینی ډول ژوندی دی مګر وروسته تر دې نور نه معلومېږی چه څومره موده په ژوندی و، او په څه وخت کښې وفات شویدی مګر دا معلومه ده چه دی تر (۱۰۵۸) پوری د خپل یوه شعر په استناد یقیناً ژوندی و، او تر ده د مخه میرزا خان انصاری په (۱۰۴۰) کښې وفات شوی، او د دوی دواړو پیر او مرشد میا روښان په (۹۹۴) کښې له دنیا نه تللی دی، د دی تاریخونو له قراره معلومېږی چه دولت به د میرزا په واسطه ځانته د میا روښان مرید وائی ځکه چه دغومره عمر چه دولت پکښې د میا روښان په وخت کښې د مرید توب وړ وبلل شی او بیا تر (۱۰۵۸) پوری ژوندی پاته شی له عادی عمرونو څخه لږ څه متجاوز معلومېږی:

دولت پخپله شاعری ـ کښې څومره چه له تصوف او فلسفیانه افکارو څخه متاثر معلومېږی هماغومره له عشق او مینی څخه هم متاثر دی او غزلی آهنګ ئې په اشعارو کښې زیات څرګند دی او لهجه ئې هم لکه دمیرزا لهجه دومره مبهمه او مجمله نه ده، د مثال په ډول ئې دا څو شعرونه وګورئ!

لمړی ـ نمونه

هـر زمـان چـه اشـنا نـه وینم بیمـار شـم
پـه جهـان کښـې بینـوا زار و نـزار شـم

د پرېشـان خـاطر ارام مـراد مـې یـار دی
که بی یاره بل هـوس لـرم زه خـوار شـم

ګهـی مست پـه میخانـه کښـې افتـاده یـم
ګـه صـوفی پـه نمـاز ودرم هوښـیار شـم

د اشـنا د درګـاه خـاوری بـه پـری نـردم
د تهمت پـه سـنګ کـه زرځلـه سنګسـار شـم

چـه نظـر مـی د دلبـر پـه جمـال وشـی
هغـه دم لـه خپـل وجـوده پـه فـرار شـم

د وحـدة پـه مقـام ځـان یـواز وینـم
چـه نظر مـی پـه کثـرت وشـی بسیار شـم

لـون لـون بـازی کـړم لـه خپلـه مخـه
ځنـی ځـای ګـل لطیف چیری تیز خار شـم

دوهمه نمونه

د هـــر چـــا مینـــه وطـــن دی
حـــب وبشـــلی تـــن پـــه تـــن دی

چـه د عشـق پـه تیـغ شـهید شـی
خونبهـــائې پـــاك دیـــدن دی

د عاشـــق پـــه دا عـــالم کښـــې
لـــوی هنـــر د ســـردادن دی

چـه یـار مـخ ورځنـی پـټ کـا
هغـــه دم ئـــې ځنکنـــدن دی

دلبـــری کـــوی شـــرینه
تهمـــت ولـــی پـــه کـــوهکن دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسیده هغه ته وائی   چه ئی پېژندلی من وی
د توحید خورشید نه وینی   خود بین شب و روز لیچن دی
هر مؤمن یو تن یاد شوی   په خطا که په ختن دی

دریمه نمونه

په اخلاص طلبکاریو یو د جلیل دی   چه فرزند قربان په دالار کړ خلیل دی
ژر اسان به ومقام ته ورسیږی   چه ئی بار د ګناه سپك طاعت ثقیل دی
بی هادی پدی خونخواره لاره مه ځه   رهنمای د دی رښتینی لار دلیل دی
معرفت لره ئی هر سړی پیدا کړه   د دنیا طالب شو ډېر د حق قلیل دی
د کلام په معنی هر څوك نه پوهیږی   د زبان لوستن اسان ګران ئی تاویل دی
لوی لښکر ئې د نمرود د جش مات کړ   د مولاسپاهی هلك بق ابا بیل دی
هر عاشق چه دلبر مخ ورته ښکاره کا   که له سر او ماله تېر نشی بخیل دی

څلورمه نمونه

په ظاهر باطن چه ګوری سبحان یو دی   صورتونه ډېر لیده شی جانان یو دی
د کثرت په حسابو نو غلط مشه   مومنان هر څو انبوه دی ایمان یو دی
په صدف کښې در خالص په مار کښې زهر   بارنده په هر ځای ابرنیسان یو دی
رنګ رنګ ګل ځنی پیدا شی په پټی کښې   چه ګیاه پری زرغونیږی باران یو دی
که لښکر حشم ئې ډېر لیده شی څه شو   چه په حکم ئې عمل شی سلطان یو دی
د معشوق عاشق جامه واغوندی راشی   عشق باقی شاهد مشهود بی ګمان یو دی
پری مؤمن کافر ماهی چندخه زیست کا   پاك دریاب بېحده لوی بی پایان یو دی
د مجاز په څو څادرو ئې مخ پټ که   د دولت د زړه انیس پټ عیان یو دی

پنځمه نمونه

زه اول چه له وحدته په کثرت شوم   د ناسوت عالم مې وکوة په حیرة شوم
هېڅ له ځانه خبر نه وم چه زه څه یم   د کثرة په ډېر رنګو کښې غلت شوم
لاس او پښې مې غورځول په تاریکی کښی   په غفلت له خپل وجوده په غیرة شوم
بی بدنه مې بازی کړه په ډېر کاله   پاك مولا اراده وکړه په صورت شوم
ناګاه نمر د معرفت را باندی وخوت   سر تر پایه سره یو ښکلی وحدت شوم

پادشاهی مې د دنیا په نظر هېڅ ده
مستغنی د درویشانو په صحبت شوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې څو نمونو به معلوم شوی وی چه دولت څنګه شاعر و او د شعر په شپېلۍ کښې ئې څه ویل؟ د ده په عارفانه سندرو کښې هماغه د میرزا عارفانه حیرت، صوفیانه وحدت، یو بل ډول مینه او بل راز عشق اورو، مګر د میخانې مستی، د تهمت په کاڼو سنګسارېدل، د شیرینی دلبری هم یادوی او لږ څه د صورت ښایست ته مایل او قریب معلومېږی لکه چه د دی لاندینی شعر له اشارت او اقتضا څخه ئې هم څه نه څه دغه مطلب څرګندېږی:

شعر دا دی:

څـــه نیکبخـــت هغـــه آدم دی / چـــه تـــا ســـره همـــدم دی
هـــر چـــه تـــه ئـــی همنشـین ئـــی / بـــی تـــا نـــور چـــه غـــواړی ګـــرم دی
د بـــاغ ســـروه دی خجـــل کـــړه / لـــه الـــف دی قامـــت ســـم دی
دواړه کونـــــه پکښــــې وینـــــم / مـــخ دی عـــین جـــام جـــم دی
چـــه دی نـــه وینـــم کـــه عیـــدوی / هغـــه ورځ زمـــا مـــاتم دی
ښـــه دیـــدن دی رښـــتیا وایـــم / د زخمـــی زړونـــو ملهـــم دی
چـــه مـــی زړه لـــه غمـــه خـــلاص دی / هغـــه هســـی ســـاعت کـــم دی
جانبـــازان پکښـــې ګـــډېږی / عشـــق خـــونریز بـــې حـــده یـــم دی
نـــور عـــالم پـــه ښـــادی ویـــاړی / د فقیـــر بخـــره تـــل غـــم دی
پـــه باطـــل بـــد نظـــر نـــه کـــا / چـــه د حـــق پـــه لـــوری خـــم دی
پـــه هـــر څـــه چـــه څـــوك مـــین وی / هـــم هغـــه د ده صـــنم دی

په هر صورت د دغه یوولسم قرن په شعراو د میرزا یا دولت په شاعری کښې سره له هغو روښانه افکارو او عرفانی تجلیاتو د جمال او عشق ستاینه او اغیزه هم وینو او پوهېږو چه دوی که هر څه وائی بیا هم شعر وائی او عشق د جمال ستائی، دوی هم بینائی په زیبائی باندی شیدا بولی او د لاله د زړګی په دا غونو باندی لکه د پسرلی وریځی اوښکی تویوی، که څه هم په نظر کښې ئې ټول عالم پروت دی او هر څه وینی مګر ښادی ئې د اشنا په دیدن ده او په هر څه کښې د خپل یار ننداره کوی د همدی لامله په ګلزار هم ډېره مینه کوی او د سترګو له روزنه د زړه شفر بولی، د یار دیدن خپل حقیقی ژوندون ګڼی او بی دیداره یو زمان هم نه پائیږی- کله چه د جمال په ننداره شی له خپل وجوده هم فرار کوی، مینه لکه وطن داسی بولی او محبت د انسان یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومی قسمت شمیری، عشق باقی ګڼی او شاهد و مشهود هم یو بولی، د خپلی محبوبی مخ ته جام جم وائی او دواړه کونه پکښې ګوری دا خبری که هره معنی ولری او د دوی په نظر کښې هر څه چه وی بیا هم د ښکلیتوب او عشق له محیط نه اوزی او هماغه شی معلومیږی چه ټول شاعران ئې د شعر روح او جوهر یا هیولی بولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختکو دوره

خوشحال ختك چه هم پخپله د پښتو يو لوی شاعر او د پښتنو لوی سړی يادېږی او هم د پښتو د ډېرو شاعرانو پلار او نيکه دی د پښتو د شعر د يوی نوی دوری شروع کوونکی هم دی چه د پښتو په شعر کښې ئی ښکاره تاثير کړی او د پښتو د شاعرۍ هنګامه ئې زياته توده کړی او ډېر شاګردان او پيروان ئې هم پيدا کړېدی – کوم شاعران چه د ده خپل زامن او نمسی دی پنځلس يا شپاړس تنو ته رسيږی چه په زامنو کښې ئی لکه عبدالقادر خان، اشرف خان، صدر خان او په نمسيانو کښې ئې لکه عليخان او کاظم خان شيدا د ديوان خاوندان او غوره شاعران تېر شويدی.

د پښتو د شعر افتتاح چه د روښان پيروانو په يوه خاص عرفانی ډول کړی وه خوشحال پکښې د کم و کيف په لحاظ بسط و انبساط پيدا کړ، هغه غوټی چه په هغه وخت کښې ئې خپلې پاڼی نه وی پرانيستی پدی وخت کښې وغوړېدې او د پښتو د بڼ خاموشی ئې د بلبلو په چغهار ماته کړه د ژوندانه نغمې له هری خوا پورته شوې، څه چه د شعر دپاره لازم او ضرورو، هغه ټول پيدا شوه او هر راز غزلونه وويل شوه، د مينی او عشق سندرې په ډېری بی پروائی ميدان ته را ووتلې او د پښتنو ځلمو په اتڼ کښې د شعر اواز سره د تورو برېښنا هم وبرېښېده، د ننګ او غيرت خبری په شعر کښې را ووتلی او بی ننګو ته هم ډېری تاڼی ورکړی شوی.

د پښتو په شعر کښې د پښتو نولی روح له همدغه وخت حلول وکړ او په ډېر قوت پکښې حماسی رنګ ښکاره شو. چه د ملکيار له حماسی سندرو څخه فرق لری او په ملی احساساتو مبنی معلومېږی.

دا دوره د يوولسم قرن له نيمائی نه شروع کېږی او په دغه وخت کښې د ختکوادبی کاروان د خوشحال په مشرتوب او سالاری د خيبر او تيرا له غرونه هغه خوا را پيدا کېږی چه له مغلو او مغلوالی سره په شعر او توره دښمنی کوی او د پښتنو احساسات د پردو په مقابل کښې را وېښوی يا په بل عبارت هغه کاروانه چه فردوسی يوازی په شعر کښې کړېدی دی ئی په شعر او توره کوی.

دې ستر قايد او د پښتنو ملی مشر ته يوازې شاعر نشو ويلی ځکه چه د تاريخ په افق کښې ئې د اسمانی هلال غوندې سپينه توره هم ځلېږی – يوازی توريالی او ننګيالی هم ورته نه ويل کېږی ځکه چه خواږه او خوندور اشعار هم لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو! خوشحال د پښتنو هغه بلبل دی چه په دا ئودی نغمو کښې ئې مسیحائی اثر پروت دی او د بلبلو په ژبه خپل کام ته د پښتونولۍ او ننګ و غیرت سندری وائي.

خوشحال یوازې په پښتنو کښې نه بلکه په دنیا کښې هم ښائی داسی نظیر ډېر کم ولری چه خوك ئې په توره او قلم کښې ښه قضاوت ونکړی شی چه کوم صفت پکښې غالب دی او په کومه خواکښې ډېر غښتلی او پهلوان بلل کېږی.

مونږ ده ته انصافاً ویلی شو:

برق د سپینې تورې د ادب ښکلی رڼا سره

تا یوه فانوس کښې جمع کړی په رښتیا سره

پخپله دغه نوموړی توریالی شاعر هم خپل ځان همدغسی معرفی کوی او وائي:

زه هغه سړی یم چه قلم واخلم په لاس — ناظر مې عطار دوی چه به څه کښې په قرطاس

نایب دی د تقدیر زما تدبیر په مصلحت کښې — صایب دی زما فکر د هر امر په اساس

د تورو په میدان کښې چه سودا وی د سرونو — هغه زمان مې ګوره تل به سور وی زما اس

دا د توری او ادب پهلوان یا په بل عبارت د قول او عمل خاوند چه د جنګ او جګړو په میدان کښې مهیبه بڼه لری، د ښکلیتوب و جمال د ننداري په وخت کښې د پتنګ بیتابی او د بلبل ناقراری لری – کله لکه یو ننګیالی پښتون د جنګ او جګړو په ډکر کښې وائي:

د افغان په ننګ مې وتړله توره

ننګیالی د زمانی خوشحال خټك یم

په بل ځای کښې د عشق او مینی له اثر لاندې راځی او پدې ډول له نام و ننګه خپله بې پروائی ښکاره کوی:

د ناموس خبرې مه کوه خوشحال ته

عاشقان له نام و ننګه بې پروا دی

هو! د خوشحال زړه لکه یو ګلاب له ډېری نازکۍ سره تېره اغزی هم لری او په شنو پاڼو کښې سور او رنګین معلومېږی همدغه سبب دی چه په یوه مصرع کښې خپله توره تېره کوی او په بله کښې ولول زلفې پدې ډول یادوی:

توره چه تېرېږی خو ګذار لره کنه

زلفې چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال د پښتو او د پښتنو هغه شاعر دی چه وروسته تر یوه ادبی خزانه چه د پښتو د شعر د ضعف او مړاوی توب دوره ورته ویلی شو، دی لمړی سړی دی چه د شعر هنګامه ئې توده کړی او د یوه ادبی مجدد حیثیت ئی موندلی دی لکه چه دا مطلب دی پخپله هم پدې لاندې بیتو کښې بیانوی او د ځان په ښودنه کښې وایي:

چه د شعر شاعر یه مذکور وشو — څه خو غور باسه زما په حسب حال
قصیدې لرم غراله هره بابه — په حکمت په نصیحت کښې مالا مال
په تعریف د دلبرانو غزلونه — په صفت د سترګو وروځو زلفو خال
طبیعت می عطائی نه د تحصیل دی — که خبریم د املا په استعمال
په فارسی ژبه که نور تر ما بهتر دی — په پښتو ژبه می مه غواړه مثال
بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ — ګڼه شعر د پښتو و، غیر سیال
نه ئی وزن نه تقطیع نه ئی عروض و — دوه مصری ئې د خفیف بحر دوه طال
د غزل نه ئې مقطع نه ئې مطلع وه — نه صفت نه ئې تشبیه نه ئې مثال
مګر زه ئی چه ګویا په شاعری کړم — پښتانه ئې پوهول ایزد تعال
په دا بند و بست به نور تر ما بهتر شی — پس له ما چه کا د شعر قیل و قال
ګلستان زما د نظم شګفته شو — پری وهی شیدا بلبله پر و بال
ګلدستی ئې لور په لور په ملك خپری شوې — تر کابله تر کشمیره تر بنګال
هر مضمون ته چه د زړه توجه وکړم — طبیعت ئې راکوی په استعجال
درست دیوان مې لکه باغ د علم ګنج دی — پکښې هر رنګه ګلونه هر نهال
د دیوان که می بیت بیت سره حساب کړی — تر خلویښت زره په تیر شی په سړکال
په غزل په رباعی مې زړه مین دی — چه مداح یم د دلبرو د جمال
په محشر به مینه وړمه د سنګدلو — که پیدا درنیږی تله د اعمال
زه مداح د هیچا نه یم بې د ښکلو — د بل چا په صفت نلرم یو قال
په ابا او په اجداد خان و سردار یم — کارنامې لرم د جنګ او د جدال
پلار نیکه مې شهیدان دی ګورته تللی — ښتا ښت می هنر دا دی آل په آل
که د جنګ د پرهارونو درته وایم — چه له درده مې په تن و لکه خال
یو پرهار به می لاروغ په وجود نه و — بل پرهار به می په تن شو یا په ډال
چه قضا د سړی نه وی سړی نه مری — که ئی درست وجود په غشو شی غربال
دا همه زما د توری صدقه ده — پښتانه چه پرګنی خوری سیورغال

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیاکښې
چه کاړه کارونه سم کاندې (خوشحال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځنګه چه خوشحال خان پخپله وائی د پښتو د عروضی شعر په لاره کښې ده ډېر کار کړی او پخپل وخت کښې ئې د پښتو په شعر کښې ساری نه درلود، مګر د پښتو د شعر آینده ورته ښه ښکارېده او له ځانه بهترو شاعرانو ته منتظرو. بې له ښکلوئې د بل چا مداحی نه کوله او د سنګدلو معشوقو مینه ئې محشر ته هم د خپلې تلې د درنښت دپاره وړېده – په دیوان کښې ئې هر راز ګلونه او نهالونه شته او د شعر ګلدستې ئې تر کابل او کشمیره رسېدلې دی. د نظم ګلستان ئې هماغه وخت غوړېدلی و او شیدا بلبلې پرې ټپرېدلې – طبعیت ئې د مضامینو په ورکړه کښې په ډېره بیړه ورسره مرسته کوله او د دیوان بیتونه ئې تر ځلوبښت زرو زیات و، مګر د جنګ پرهارونه ئې هم په تن لړنه و، او پښت تر پښته ئې دغه د سربازی هنر درلود – نو هر کله چه خوشحال سره له شعره د تورې او ننګ و غیرت خاوند هم و، او سر و کارئې له جنګ او جګړو سره و، طبعاً د ده په شعر کښې هم د ننګ و غیرت خبرې خورا ډېرې دی او د پښتنو د احساساتو تحریك پکښې زښت ډېر لیدل کېږی بلکه همدغه شی د ده د شاعری اصلی او اساسی برخه ګڼل کېږی.

که مونږ د ده ټول هغه اشعار را ټول کړو چه د پښتنوالی او ننګ و غیرت تبلیغ پکښې دی یا د ده فخر او حماسه بلل کېږی نو یو لوی کتاب ورځنې جوړېږی او پدې فصل کښې نشی ځائېدلی، ځکه په یوڅو مثالو او نمونو اکتفا کوو.

یو ځای پخپله یوه قصیده کښې خوشحال خان د خپل ځان او خپلو ملګرو توره او توریالیتوب پدې ډول بیانوی:

پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړه — لکه باز منګولی سرې کا پخپل ښکار
سپینی تورې ئی ګلګونې کړی په وینو — په اهار کښې شګفته شو لاله زار
د خیبر دره ئې سره کړله په وینو — په کړپه ئی هم روان کړ دندوکار
ترکړ په تر باجوړه سمې غرونه — په لرزه په زلزله شوه په بار بار
په هغه لوری چه کېږی پنځم کال دی — هره ورځ د سپینو تورو خرپهار
درست پښتون تر قندهاره تر اټکه — سره یو د ننګ په کار پټ و اشکار
ګوره څو جنګونه وشول په هر لوری — خو د ځینو پښتنو نشته څه عار
اول جنګ د لوړی شا د تهتروو — چه ځلوېښت زره مغل شوه تار په تار
خویندی لوڼه ئی په بند د پښتنو شوې — اس اوښان هاتیان الجه قطار قطار
دوهم جنګ میر حسینی په دوآبه کښې — چه ئی وټکېده سر لکه د مار
بیا له پسه د نو ښهر د کوټ جنګ و — چه مې وکېښ تر مغلو خپل خمار
چه زما په یاد دی لوی جنګونه دا دی — د هلکو په هر لوری نشته شمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه فتح و نصرت دی لا تر اوسه
پس له دې ده بیا تکیه په کردګار

اورنګ زیب راته یو کال وشو چه پروت دی
په صورت خوار و حیران په زړه افګار

خزانې د هندوستان دی را خپرې شوې
سره مهران دی ننوزی په کهسار

دا د هېچا په اتلس فکره نه و،
چه به دا کارونه شی پدا دیار

بله هېڅ لیدله نشی پدا مینځ کښې
یا مغل د منځه ورك یا پښتون خوار

پدا هسی وخت چه وخت د نام و ننګ دی
دا بی ننګه پښتانه کا څه رفتار

پښتانه چه نور څه فکر کا نا پوه دی
بی له توری خلاصی نشته په بل کار

افریدی مهمند شنواری ګوره څه کا
د مغلو لښکر پروت پر ننګرهار

زه تنها پکښې په غم د نام و ننګ یم
یوسف زیه فراغت په کښت و کار

مرګ زما په پوهه ښه دی تر ژوندونه
د عزت سره چه نه وی زیست روزګار

همیشه به په جهان کښې ژوندون نه وی
د خوشحال ختك به پاته شی یادګار

که مونږ د خوشحال په دیوان کښې غور وکړو او ټول اشعار ئې وګورو داسې راته ایسی چه دغه توریالی شاعر د ننګ و غیرت او پښتونولۍ په فکر کښې دومره ډوب دی چه په عاشقانه غزلو، د ځوی په مرثیه، د ګلو او ګلزار په ستاینه او خپله هره نغمه کښې دغه اصلی مضمون ځایوی او هېڅکله د تورې او ننګ خبره له خولی نه غورځوی، وګورئ! یو ځای د خپل ګران ځوی نظام نومی د مرګ ژړا پدی ډول کوی:

څه دا غونه ږدې په زړه باندې فلکه
چه نظام دی له ما بېل کړ خوا ئی ډکه

په لحد کښې هغه مخ خورې په چنجیو
چه د هېچا پرې پېزو نه وه ځوانکه

کشکی ځوان د پښتانه په ننګ کښې مړاوی
نه چه ګوره له روان شو له تلتکه

چه د کام په ننګ کښې ومړ هغه ځویه
په عالم کښې د خپل پلار غاړه کا لکه

په بال ځای کښې له خپلی معشوقی او لیلی سره داسې خبری کوی چه د سر ښندلو او خونخوار لارو، د خون او قصاص کلمات ورځنی اورېدل کیږی او سړی ښه نه پوهیږی چه دی اصلاً خپله مینه او عشق و محبت ښکاره کوی که د خپل شجاعت او زړورتوب سندری وائی لکه پدې لاندې غزل کښې:

که زه نه وای عشق به تا لره بلل څوك
په پالنګ به دې دا هسې درختل څوك

ګنه زه په ځان مین د سرښندل څوك
واړه عشق دی چه ئی سر راته ګیاه کړ

بدرګه که محبت را سره نه وای   یك تنها به په خونخوارو لارو تلل څوك
ته می وژنه د قصاص اندېښنه مکړه   د خپل خون په توربه ونیسم یو بل څوك
تا پخپله سپینه خوله خوشحال ته ورکړه   ګنه دی دا هسی شوندې ښکلول څوك

که چېرې کومه نوی تشبیه روا وی او د چا له تقلید لاندی رانشي ویلی شم چه خوشحال خټك د لوړو غرو باز دی چه د بلبل عشق پکښې حلول کړی او هماغه نغمه خدای ورکړېده.

یا په بل عبارت هغه بلبل دی چه د ښکار تېری منګولی هم لری. خوشحال که څه هم ټول عمر د جنګ او جګړو په سره اور کړېدلی دی بیا ئی هم د شاعری آب و تاب نه دی بایللی او نه ئې خپل لطیف ذوق ورك کړیدی لکه چه دا مفهوم دی پخپله هم پدی بیت کښې په شاعرانه ډول داسی ادا کوی:

که هر څو ئې په سره اور کښې لولپه کړی   د یاقوت د اوبو ډار د ګداز نشته

مګر دومره شویدی چه د ده په عشقی سندرو کښې حماسی ټکی او شجیعانه روح هم پیدا شوی او یو پښتنی رنګ ئی ورکړیدی د مثال په ډول ئې دا لاندی غزله وګورئ:

که نیولی زرکه باز پرېږدی له چنګه   زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ و شنګه
ورپه ورکلی په کلی پسی ګرزه   درویږه که د دیدن مومی ملنګه
ګل که هرڅو پدا باغ کښې ښایسته دی   که ئی وینې بیا اغزی لری له څنګه
څودې توان رسی په لوی دریاب کښې ګرزه   په بیله کښې دې زوال وینم نهنګه
عاقبت به ککری وربانډې کښېږدی   ترخراغ چه کینې اوښی ګرزی پتنګه
هغه یار که په پالنګ راسره نشته   دا هم شکر چه ئې بوی ځی له پالنګه
چه ئی زړه دمعشوقو په مینه مست شی   د هغو سړیو څه له نام و ننګه
د غمزی په تیغ ئې خوښ شه ئی خوشحاله   مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه

پدې غزله کښې اغاز او شروع پدی ډول شویده چه دغه پښتون او ښکاری عاشق خپل ځان لکه یو باز داسی ګڼی او خپله شوخ وشنګه معشوقه له هغې زرکی سره تشبیه کوی چه د باز په منګولو کښېوتلی وی- په بل بیت کښې که څه هم د دیدن په درویزې پسی ځان ملنګ کوی او توره یا خانی هغه پلو ږدی مګر بېرته ورته ځان نهنګ معلومېږی او یو لوی دریاب ئې په نظر کښې ګرزی. وروسته تر دی چه بیا د حسن او جمال ډیوی ته ګوری نو ککری ایښودل او د غمزی په تیغ ځان زخمی کول ورته ښه ښکاره کېږی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مړنتوب په تقاضا له دغه جنګه روغ صورت تلل ورته ښه نه ښکاره کېږی. همدغه شان په يوه بله غزله کښې وائي:

په څه دود ئې ځای نيولی ستا تر څنګ دی
د رقيب خبره مه منه بدرنګ دی

زه چه ډېر ډېر ستا له ډېره جوره ژاړم
تردوو چشمو می چشمه بحر د ګنګ دی

ښاپيريه دی په هورته هورته ګرزی
نن پدا لوری د ستا د با هوشرنګ دی

لاس ئی مه پرېږده له لاسه خولی ئی واخله
پرېوتلی په ياغی راجا قلنګ دی

په زړه مينه محبت په خوله کنځل کا
چه عجب زيبا د دوه مينو جنګ دی

وګورئ! پدې غزله کښې لمړی ځل ځان له ډېره جوره دومره ژړاند ښئ چه د ګنګ بحر ورته هېڅ دی مګر په آخره کښې د خپل هغه اصلی خوی او طبيعت په اثر کښې له ياغی راجا نه قلنګونه اخلی او هغه جنګ چه د خولی اخستلو په وخت کښی ئې له خپلی مينی څخه وينی زيبا بولی او بی له جنګه خپله غزله نشی ختمولی.

دغه شان د ده په اکثرو غزلو کښې سره له عاشقانه نيازه د زور او قوت توری او ټوپك ننګ و غيرت، شجاعت او سربازی خبری هم اورېدل کېږی مګر د غزلو آب و تاب ئې په ځای وی او نه ورځنی بېخونده کېږی، نو ويلی شو چه دا د توری او رزم شاعر په غزلو او بزمی سندروکښې هم د استادی حق لری او د ستايلو وړ دی ځکه چه دی د مينې او عشق له پانګې چه د شعر حقيقي سرمايه ده هماغسی برخه لری لکه چه د پښتونولی او ننګ و غيرت په دنيا کښې ئې لری او څنګه چه د پښتونولی له عالمه خبر دی هماغه شان له عشق او مينی، می او ساقی، سوز و ساز او عاشقانه دردونو سره هم آشنا دی د همدې لامله وائی:

چه څه درد د عشق لری تری به ځايږم
که مومن دی که کافر دی که جهود

چا به بی د عشق له کاره بل کار نکړ
د خوشحال د خولې ويل که چا منلی

هو! دا توريالی عاشق مونږ ته پخپل عجيب و غريب ژوندون کښې هر هر څه راښئ او په حيرت کښې مو اچوی چه دغه راز عاشق او په جمال مين سړی څنګه دومره نورو چاروته وزګارېږی او د زمانې ننګيالی ورځنی جوړېږی يا په بل عبارت څنګه د دغومره سخت او کلك زړه خاوند څخه دغسې شاعر جوړېدی شی. همدغه يو سړی دی چه کله سپاهی، کله شاعر، کله مبلغ او کله صوفی کېږی هم. په ځينو ځايو کښې وائي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جهان د ننګيالي دي دا دوه کاره — يا به وخوري ککری يا به کامران شي
تر مطلوبه پوري شرط د رسېدو دی — که تمامه لار الوده شي په وينو
که په توره ئې جواب ورکړی مردی ده — که وجود دی خوك ازار کاندی په چوب
که آسمان دې د مزری په خوله کښې ورکړی — د مزری په خوله کښې مه پرېږده همت

او خپل ځان هم پدې ډول مونږ ته راښئ:

هر ملخ د سربازی له هنر خه زده — چه پدا هنر کښې سربندی پتنګ دی
لا تر اوسه ئې ماغزه په قرار نه دی — چا چه ما سره وهلی سر په سنګ دی
لا په خوب کښې په لرزه پرېوزی له کټه — چه د چا تر غوږو زما د توري شرنګ دی
که پدا دوره مې ګوری هغه زه یم — چه مي داغ په خاطر اېښی د اورنګ دی
درست جهان مې ومغل وته خیبر کړ — ځای په ځای ئې پښتانه وته قلنګ دی
ځینې خه لوئی دعوی لرم په زړه کښې — ولی خه کړم چه پښتون واړه بې ننګ دی

مګر سر له دی ټولو خبرو کله چه د مینې عالم ته راځي نو بیا وائي:

د خانی د توري ځای نشته په عشق کښې — معشوقې وته مریی اوسه خوشحاله
که تر نوم او تر ننګ تير شوم پروا نشته — عاشق هر کله قدم پر ننګ و نام ږدی
د عاشق له نام و ننګه سره خه دی — خه مې غم که اشنا مومم په پېغور کښې

اوس به مو پېژندلی وی چه زمونږ دغه نوموړی شاعر د عشق په کوخو کښې بل خوك دی او بل سړی ورځنی جوړېږی ځوك چه په رښتیا شاعر وی او شاعرانه مزاج لری هغه په شعر کښې همدغومره رنګونه لری او په وینا کښې ئې هر هر خه پیدا کېږی، کله لکه یو هوښیار سپین ږیری خلقو ته نصیحتونه کوی او کله لکه مجنون د لېونتوب صحرا ته اوزی، یوه ورځ د دنیا په لوړو ژورو، تورتم او رڼا، لمر او سپوږمۍ، باد و باران کښې فکرونه کوی او د یوه صوفی یا فلسفی ګمان پری کېږی مګر بله ورځ خان او ملك شی چه د جنګ و جګړو او ننګ و غیرت خبرې کوی.

که دغسی سړی مو کله نه وی لیدلی راشئ خوشحال خان ختك پخپل شعر او دیوان کښې وګورئ او ورته ښه ځیر شئ، د ده په وینا کښې سړی ته هر هر خه معلومېږی او سړی پری هر ګمان کولی شی، ځوك به ئې د ځینو خبرو په استدلال د صوفیانو په ډله کښې شمېری او ځینې به ورته فلسفی وائی خوك به ئې یو خه بولی او ځوك بل خه مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

که سړی ورته شاعر ووائي او یو رښتیانی شاعرئی وبولی دا نوم د ده په ټولو وېناؤ او ټولو اشعاو ښه صادقیږی او هېڅ اعتراض نشی واردېدلی ځکه چه شاعر همدغه معنی لری چه د هر چا له حال او زړه نه خبر شوی وی او په دغو ټولو خبرو پوهېږی یعنی کله د ښادمنو په خندا او کله د غمجنو په ژړا قسم خوری په یوه بیت کښې د اسمان نندارہ کوی او په بل کښې زمکی ته را ښکته کیږی، کله غم او کله غمخور شی، په یوه مصرع کښې ئې آه او په بله کښې خوشحالي وی.

یو ساعت د دنیا بی وفائی بیانوی او بل ساعت د امیدواری سندری وائي. که چېرې د خوشحال خان دیوان ولټوو، دغه راز ټولی خبری پکښې پیدا کولی شو او راته معلومیږی چه د شاعر په وینا کښې هر رنګ خبری پیدا کیږی، د ده د جنګ او جګړو خبری او د مینی او محبت سندرې خو مو د نمونو په ډول واورېدلی، اوس ئې څه عرفانی سندری هم واورئ چه د فلسفی او تصوف رنګ و خوند پکښې لږ لږ لیده شی.

لمړنۍ نمونه

دریاب څه د جالی دپاره نه ځی که څوك وائی	پخپله رضا درومی جاله هم ځان سره بیائی
په غرونو واوری اوری بارانونه په ملکونو	له هیچا خبرنه دی چه په مونږه هم څوك پائی
په دولس برجه ګرزی نمر پوره په دولس میاشتی	په دا خبردارنه دی چه صیفی دی که شتائی
په درست جهانکښې ګرزی باد حیران په څلور کنجه	په هر لوری چه ګرزی نا خبر چه څه پیمائی
مېوې غلې ګلونه ځنې رنګ رنګ نعمتونه	له مځکی پیدا کیږی مځکه پروته کل ولائی
څلور واړه عنصره چاکران دی ای خوشحاله	چاکر هغه خدمت کا چه صاحب باندی فرمائی

دوهمه نمونه

خلق نادیده دی په خبرو پسی ځغلی	ځار تر عارفانو چه په حال دی پوهېدلی
دواو یا مذهبه پکښې هومره قیل و قال	واړه سرهوا پخپل مطلب پسې دی تللی
ډېر دی کتابونه مشتمل په ډېرش حرفونه	کل واړه که ګوری له الفه دی زوولی
سل ټهی سل سیبه چه تی مات په یوه ځای کړی	سل به بلل نشی سره یو دی مالیدلی
واړه نور د لمر دی هم د ننه هم د باندې	هر چېرته دا نوردی په هر ښهر په هر کلی
زه خوشحال ختټك یم درندانو په مذهب	نور ویل می نزده مختصر دی ما لیکلی

دریمه نمونه

وزیږی له نوحه د طوفان په موج فناشی	زوی د اذر وموی له ناره نه نجاة
کار د بل حکیم دی چه څه کاندی هغه کیږی	واړه سر درګم دي دا ابا دا امهاة

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپـل د سـاعت د طبيعـت دی کـه د نـور څـه
نيـك زيـږی لـه بـدولـه بـد ذاتونـه نيـك ذات

هـومره علـم زده کـړی چـه پرښـتوته سـبق ورکـړی
بيـا هـم خبـر نـه وی د جهـان پـه ترهـات

رددی که مقبـول دی که معقول کـه نا معقول دی
ګـوره نـداره کـړه تـر دادم مـه وهـه زيـاة

سر پـه سجده کښـيږدی وائـی نمـونځ کـوم خوشحاله
زره تـه نظـر نکـړی پکښـې څـو لات و منـاة

څلورمه نمونه

دا چـه وائـی چـه دا بـد کـړی يـا دا ښـه کـړی
کـه رښـتيا وايـم زه نـه يـم واړه تـه کـړی

څـه چـه اوس و واړه خلقـو تـه رسـيږی
چـه دې کـړی پـه ازل دی هغـه کـړه کـړی

پـه يـوه محُکـه يـوه بـاغوان کرلـی
عباسـی ګلونـه زيـړو سـپين ورسره کـړی

د سـحر ګټنـه ډيـره ده تـر هـر څـه
ځينـې ځينـې ورتـه ويښ ځينـې اوده کـړی

الــوده ړلـــی درغـــی درګـــاه تـــه
هـيڅ مـی نـزده چـه بـد حـال د خوشحال څـه کـړی

خوشحال که څه هم په شعر او ادب کښې د هر راز مضامينو خاوند دی او په ديوان کښې ئې هر راز موضوعات پيدا کيږی چه ځينې کسان به پکښې تصوفی مسايل پيدا کوی او ځينې به پکښې علمی شواهد ومومی، څوك به ئې يو اخلاقی معلم او مربی بولی او بعضی به نور نور نومونه پری ږدی مګر وروسته تر يوه عمومی نظره هر چاته معلوميږی چه دی اصلاً د پښتو يو رزمی شاعردی او په اشعارو کښې ئې د نارينتوب او ننګ و غيرت روح ډير ځلښت لری. پدی کښې هيڅ شك نشته چه خوشحال يو پياوړی شاعر او په ټوله معنی د پښتو شاعر دی ځکه چه دی خپل شعر او شاعرانه طبيعت له پښتنو نه دی ښل کړی او کوم بل عالم ته ئې نه دی ښولی، ښائی چه موږ په پښتو کښې ځينې ډير ښه شاعران پيدا کړو چه د محض شاعريت په لحاظ به ډير لوړ مقام لری مګر په شعر کښې به ئې د پښتونولی مظاهر نه وی او د کلام له روح او خصوصيت څخه به ئې دا نه معلوميږی چه دا پښتون شاعر دی او د پښتنولی له افکارو سره د شعر او شاعری دنيا ته راغلی دی مګر د خوشحال شاعری داسی نه ده او د ده پښتنواله د ده په شعر کښې لکه لمر ښکاره دی، د همدی لامله د پښتو لوړه ادبی جايزه د ده په نامه ورکول کيږی او دا امتياز په ټولو پښتنو شاعرانو کښې يوازې د همده په برخه شويدی ځکه چه د ده اشعار لفظاً او معناً، فکراً او روحاً د پښتو اشعار بلل کيږی او د پښتنو روحيات او پښتنی تخيل پکښې له ورا ځليږی- که فرضاً کوم مقتدر شاعر د ده ديوان په بله ژبه واړوی او له پښتو قالب نه ئې وباسی بيا ئې هم خلق پيژنی چه د يوه پښتون خبری دی او په پښتو اړه لری د ده په اشعارو کښې علاوه له پښتنی روح او فکر څخه ډيری نوری خبری هم شته چه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو حال و احوال او خوی و خصلت څرګندوی، ځینو پښتنو ته بد وائی او د ځینو ستاینه کوی، د ځینو قومونو یو راز عادات او د ځینو بل راز خویونه ښئئ چه پدې باب کښې کله کله ښېرې او قیافې هم بیانوي او خبره ئې هجوی ته رسېږی ځکه چه دا زورور شاعر پخپل تنقید کښې هم پوره زړورتوب او صریحه لهجه لری چه ځینو خلقو ته پېغورونه او تانې ورکوی او ځینو بې ننګو ته په ښکاره کنځلې کوی چه دلته ئې مثالونه او نمونې ښودل نه نه ایسی او ضرورت ورته نشته.

خوشحال خان که څه هم پخپلو اشعارو کښې یو بې قیده او بې پروا سړی معلومېږی او داسې ایسی چه ده به د ښکلو په مینه او حسن پرستۍ کښې نور هر څه هېر کړی وی مګر سره له دی یوه خدائې مینه ئې هم په زړه کښې پرته ده او دغه محبت ئې هیڅ کله نه دی هېر کړی، یو ځای خپله دغه مینه پدې ډول ښکاره کوی:

خدایـه کـه زه تـا تـه نـزدی کېـږم پـه افـلاس
ته که پدا خوښ ئې چه خاوند د ملك و مال وم
تـوان د طاعـت راکـړه چه اخـلاص ورسـره مـل وی
یا بارې کریمه! د خوشحال ختك دا خواست دی

زړمې کـنـد پـه غـاړه کـړه یـو مـات کجـکـول پـه لاس
مال و ملـك مـې هـومره کړی چه تېروی تـر قیاس
نـه هغـه طاعـت چـه شـی پـه رسـم و پـه لـبـاس
تـل د ده پـه زړه کښـې لـری ټینـګ د دیـن اسـاس

خوشحال لکه څنګه چه د پښتنې ننګ د په ځای کولو ارزو لری د خدای د بندګی او اطاعت ارزو هم ورسره ده او په بندی خانه کښې لا دواړه نیتونه پدی ډول ښکاره کوی.

پـــس لـــه بنـــده دی دا عـــزم
یـــا نیـــولی مـــخ مکـــې تـــه

د خوشـــحال د خـــاطر جـــزم
یـــا مغلـــو ســـره رزم

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالقادر خان خټک

وروسته تر خوشحالخانه د ده زامنو او لمسيو هم د پښتو شعر په ښه شان پاللی او د دولسم قرن تر آخره پوری د خټکو د سرشار طبيعت موجونه او څپې نه دی ناستی د خوشحال هر زوی او لمسی د شعر جنډه جګه کړی او مونږ ته ئې په شعر کښې ادبی شاهکارونه پرې ايښی دی چه دلته د اختصار له کبله يوازی د عبدالقادر خان په شعر او شاعرۍ لږه رڼا لوېږی.

عبدالقادر خان د خوشحال خان زوی چه تولد ئی د (۱۰۶۲) په شاوخوا کښې او عمرئی تخميناً د شپېتو کالو په حدودو کښې معلومېږی د پښتو په شعر کښې يو خوږ ديوان او په پښتو کښې نور ښه ښه تاليفات او آثار هم لری، په شعر کښې ئی سادګی او روانی ځرګنده ده او د بداعت جنبه ئی هم قوی ده، د ده د شعر مخه د مينی او محبت لور ته زياته معلومېږی او هغومره چه خوشحال خان پخپل شعر او شاعرۍ کښې حماسی آهنګ درلود، دی ئی نلری، په اشعارو کښې ئې څه ډېره زياته مبالغه او شاعرانه اغراق هم نه ليدل کېږی، د عشق او مينی اظهار هم په يوه معتدل ډول کوی او پدی باب کښې د خاموشۍ طرفدار دی – دنيا او عالم ورته د جمال مظهر ښکاره کېږی او لکه يو صوفی په هر څه کښې د خپل دلبر مخ او جلوه وينی، له همدغی لاری دی هم د وحدت الوجود فلسفی ته نژدی کېږی او د عشق عظمت د جمال او جلال اثارو ته په يوه ډېر وسيع نظر ګوری. دا مضمون ښائی چه ډېرو شاعرانو ادا کړی وی او په مختلفو پيرايو کښې له نظره تېر شوی وی مګر عبدالقادر خان ئی پداسی ډول بيانوی چه سړی ته بيخی نوی او ناخکلی مضمون ايسی، پدی لاندی بيتونو کښې ورته ځير شئ:

دلبـر مـخ راتـه ښـئ پـه هـر آئـين کښـې	که په تور کښې جلوه ګرشی که په سپين کښې
ګـه پـه زلفـو کښـې ځـای وکـا زړه را کـاږی	ګـه پـه ستر ګو پـه رخسار او پـه جبـين کښـې
کلـه کلـه پـه ترسـا کښـې مـخ ځرګنـد کـا	د صنعان پـه دود ئې وران کاندی پـه دين کښـې
پـه ځـراغ کښـې تجـلا و کاپتنـګ تـه	بلبلانوتـه ښـکاره شـی پـه نسـرين کښـې
نـور و نـارئې د جمـال جـلال اثـر دی	قهـر مهـر ئـې پـه تـريخ او پـه شـيرين کښـې
کـه اثرئـې د لبـانو پکښـې نـه وای	نـه بـه و، هـومره خـواږه پـه انګبـين کښـې
لويـه خدايـه عشـق يـو څـه رنګـه لـوی شـی دی	چه ئې ځـای نشی پـه چرخ او پـه زمين کښـې
پـه هـر څـه کښـې ګـوره يـار عبـدالقادره	کـه دی نشته شک ګمان پخپـل يقين کښـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې شعره دومره معلومېږی چه د ده په نظر کښې جمال او ښکلیتوب، عشق او مینه دغه شی نه دی چه عام خلق ورته ګوری او تعبیرونه ورځنی کوی بلکه د عرفان او تصوف له لوری ئې ورته کتلی او په شعر کښې ئې عارفانه کیف پیدا شویدی.

په یوه بل ځای کښې هم په یوه سندره کښې لمړی ځل خپل عشق سرې ته داسی ښئ چه کومه ښکلی او دلبره معشوقه په مخ ورغلی ده او ده زړه پری بایللی مګر په اخره کښې معلومېږی چه دی په یوه مجهوله لیلی مین دی چه یوی بریښنا غوندی ئې ترسترګو شوی او بیا ورکه شوېده چه دی ورځنی هېڅ خبر نه دی او نه پوهېږی چه ځمکی ته ولاړه او که آسمان ته وختله؟ څه شوه او چیرته ولاړه؟ سندره دا ده:

په لاره تلمه په مخه راغله یوه دلبره پری رخساره
د نمر په شانه لا تری روښانه په ښکلی مخ وه هغه ځکاره

بی میومسته خوله نیست وهسته ډکه له نازه خالی له نیازه
سر تر قدمه ثابته روغه له هره عیبه پاکه ویزاره

مخ ئې ځرګند و نظر پرې بند و، د مخ شغلې ئې د مخ حجات وې
په خیال خیال تلله نظر ئې نکړ، هرګز و چاته له کبر و عاره

له ما غایبه لکه بریښنا شوه په مځکه لاړه که په سما شوه
هېڅ نه پوهېږم چه چیرته دا شوه راته وواېه! اې خبرداره

هوس ئې ویوور غم ئې را پرېښود داغ ئې پیانوی رابانده کښېښود
مقصود ئې دا دی عبدالقادره اوس پسې ګرزه سینه افګاره

د عبدالقادر خان په عاشقانه غزلو او سندرو کښې سړی د شهوت پرستۍ څه ډېری مظاهرې نه وینی او نه له خپلی معشوقی نه هر ځای په غېڅه خوله د بوس و کنار سوالونه کوی د ده له اشعارو نه سړی استنباط کولی شی چه دی محبت په تور او سپین پوری مربوط نه ګڼی او نه هغه څوك صاحب جمال بولی چه ګړه وره ئې ښه وی بلکه عشق یوه ازلی برخه او حسن هم یو اثر بولی چه له تور او سپین، ګړو ورو څخه ما سوادی – پخپل یوه شعر کښې چه دی د وصال د شپې تصور او آرزو کوی داسی ایسی چه دی له خپلی معشوقی نه دیوی ربښتیانۍ مینی طمع لری او بی له دلدارۍ نه نور هېڅ نه غواړی یعنی همدا ارماند لری چه زه په ځیر ځیر ستا مخ ته وګورم او پخپلو اوښکو او ژړا کښې درته د خپلی مینی اظهار وکړم ته را پاڅېږې زما اوښکی پاکې کړې، ډاډ راکړی، او دلاسا می کړی، په آخر کښې ته هم راسره وژاړی او دواړه د دی دپاره چه یو د بل بیلتون ونه وینو خپل مرګ له بل نه د مخه وغواړو او هر یو بل ته د ډېر عمر دعا وکو.

شعر دا دی:

زه دې درسته شپه ځیر ځیر و مخ ته ګورم
ته ناظرو خپلو ښو ته له حیا شې

چه خوب درشی سر زما په زنګون کېږدې
د غنچی غوندې اوده په غېږ زما شې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زدې مــخ تــه کاتــه کــړم پــه ورت ورت ژاړم　　چــه اخــر بــه یــوه ورځ لــه مــا جــدا شــې
زمــا اوښــکې پــه رخســار د تــاپر پــو وزی　　وینښ لـه خوبـه لکـه ګـل پـه شـبنم بیـا شـې
پـه رویمـال مـې اوښـکی وچـې کـړی ډاډ راکـړی　　زه فریــاد کــړم تــه زمــا پــه دلاســا شــې
تینګــــــــوې ژړا زمـــــــا د زړه دپــــــــاره　　چـه غرېـوزور دربانـدې وکـړی پـه ژړا شـی
زه تــر تــا لمــړی مــرګ غــواړم تــه ترمانــه　　زه و تــا تــه تــه و مــا تــه پــه دعــا شــی

پدې بیتو کښې علاوه پدې چه یوه مجرده او پاکه مینه پکښې جلوه کوی او سړی پوهوی چه د یوه شاعر زړه څه غواړی؟ او څه ارزو لری؟ ډېر نازك کیفیتونه او شاعرانه نکات هم پکښې شته چه د تصویر او تعبیر په لحاظ یو خوږ او ساده شعر ګڼل کیږی – د یوه عاشق ځیر ځیر کتل اورمرو د دی باعث کیږی چه معشوقه له ډېری حیا خپلو پښو او د زمکی خواته وګوری او بیا خپل سر د خوب په وخت کښې د خپل مین په زنګانه کیږدی چه هغه ورځنی داسی تعبیر وکړی چه لکه غنچه زما په غېږ کښې اوده شوه، پدی وخت کښې طبعاً دی دیوی ورځی د جدائی په غم ژاړی او اوښکی ئې د هغی په مخ توئېږی هغه راویښېږی مګر شاعر ئی داسی بولی لکه ګل چه په شبنم راولیږی او غوړیږی په دغه حال کښې چه معشوقه خپل عاشق د خپل هجر په غم کښې ژړاند وینی زړه ئی سوزی او دغه قیمتی اوښکی پخپل رویمال وچوی، ده ته ډاډ او تسلی ورکوی مګر ژړائی نه دربېږی او هماغه شان ئې مړې مړې اوښکی پر مخ راځی په اخر کښې معشوقه هم که هر څو خپله ژړا ټینګوی بی اختیاره په ژړا کیږی او د خپل مین د بلی ورځی بېلتون ورته دومره ګران ښکاره کیږی چه د خپل مرګ ارزو تر هغه پخوا کوی او دواړه یو بل ته یوراز دعاګانې کوی چه په حقیقت کښې هر یو د بل د دعا نه قبلېده غواړی.

دا خوږ ژبی او مقتدر شاعر به مو د دی خو شعرونو په رڼا کښې څه نه څه پېژندلی وی او د شعر رنګ و کیف به ئې هم لږو ډېر معلوم شوی وی او س ئې یو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وګورئ ځکه چه د یوه شاعر شاعری څنګه چه له خپلو اشعارو معلومېږی هغومره تبصره کونکو په وینا کښې نه معلومېږی او کېدی شی چه لیدونکی ئې په اشعارو کښې بل شان وپېژنی.

لمړی نمونه

حقیقــت د عشــق پــه خولــه ویلــی نشــی　　دغــه اور بــی دلــه نــور ســهلی نشــی

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسته شپه ناری وهم د یار له درده　　همسایه می په شپه خوب کولی نشی
د زړه مست لره د زلفو ځنځیر بویه　　په اوسپن ځنځیر دا مست تړلی نشی
پدا باغ کښې ډېر ګلونه شګفته شوه　　پکښې یو د یار په رنګ لیدلی نشی
ما د یار د مخ په باغ کښې دی لیدلی　　چاوی دا چه تور نرګس موندلی نشی
په هر دم عبدالقادر هسی پیالی چښی　　چه یو ګوټ ئی کاینات زغملی نشی

دوهمه نمونه

محبت په تور په سپین راغلی نه دی　　په اصیل او په کمین راغلی نه دی
عشق عطا ده ازلی چه په چا وشی　　په ارشاد او په تلقین راغلی نه دی
بیهوده په عشق کښې خواست کوی د صبر　　د دی خواست هرګز آمین راغلی نه دی
په راتله ئې ښایسته د ځمکی مخ شه　　په دا شان ځوك په زمین راغلی نه دی

په دکان د عطار هومره خلق پنډوی
خو په زلفو عنبرین راغلی نه دی

دریمه نمونه

مخ دی لکه نمر دی تر نسبت ئی نمر مثال دی　　ځوك به وائی هسی چه نمر ستا د مخ مثال دی
سخت دی په سړی باندی نیژدی بېلتون تر لری　　یار چه لیده نشی تر دکن لری دېوا ل دی
وائی چه وبا ل دی چه نظر کا وښه مخ ته　　ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی
حسن یو اثر دی چه په مخ کښې د چا وشی　　نه چه کره وره ښه لری هغه صاحب جمال دی
څه برکت ناك دی د عشق خم ورته حیران یم　　ځوخلق پری مست شوه دی لا هسې مالامال دی
هر چه سوختګان دی په خاطر به ئی لګېږی　　اور می د ټپر چه سر وهلی تر مقال دی
زړه لری بډای عبدالقادر تر بادشاهانو　　څه شوکه په کور کښې دنیا نلری کنګال دی

څلورمه نمونه

زړه مدام راته ویل کاندی چه ژاړه　　په ژړا ژړا بېل شوی مین غواړه
په طلب ئې د دنیا ودانی پرېږده　　لېونیو غوندی ګرزه په ویجاړه
مسلی دبی ننګۍ وریسی لنګ کړه　　د ناموس پروا هیڅ مکړه وئی نغاړه
د مکی ځنځیر دې نور نیسی په لاس کښې　　ما نیولی دی د یار زلفینی دواړه
په خوارۍ مونده شی کام له ډېر زړونو　　په محنت سره سره زرخېږی له کاړه
تل دیار په مینه مست عبدالقادر دی　　که نور مست وی له شرابه یا لتاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځمه نمونه

د مېړونو هغه شته چه د تا نشته
مه وايه چه زما نشته د چا نشته

سترګو ربه څه باور ورباندی کاندی
که ړانده ناری وهی چه رڼا نشته

د سبا په حال غوټۍ د نوبهار زده
د خزان وهلی وائی سبا نشته

ستا په بوی چه همګی ړانده بينا شول
ستا له بويه بی يعقوبه اشنا نشته

وائی خار وخس جار وکړه چه زه درشم
خار وخس خو به هم زه يم بی ما نشته

هر سحر سترګی د ګل په اوښو ډکی
پدا باغ کښې بی ژړلو خندا نشته

شپږمه نمونه

دريغه نور غمونه لري شوای له دله
پکښې غم د خپل اشنا وی تل تر تله

شبنم وصل د ګل بيا مونده خموش شو
تری محرومه شوه چه شور کاندی بلبله

ښه چه ژبه دی قلم شوه په مجلس کښې
شمع تا چه د خپل سوز قصه ويله

عاشق هيڅ د عشق له سوزه خبر نه و
دا لمبه پری معشوقی ولګوله

د فانوس پرده کښې څراغ کله پټيږی
که ئې مخ په پلوپټ و ماليدله

په ما تم د پروانه چه څان ئې وسو
شمع او پر تندی بل کړ ګرزېدله

درسته شپه دې په ماتم عبدالقادر کړ
نه بی غمه په پالنګ باندی څمله

عبدالقادر خان پخپل شعر کښې تصوفی مضامين هم راوړی او داسی معلومېږی چه پدی خوا کښې هم ښه عميق معلومات لری يا په بل عبارت د عارفانه سندرو او صوفيانه مزاج خاوند هم دی، دنيا ته هم په کم نظر ګوری او د زاهد په مقابل کښې د رندانو ملګری دی لکه چه وائې:

د زاهد شرب جدا د رند جدا دی
له ماهی به کله کار د سمندر شی

پدی بيت کښې چه دی کوم مثالونه د زاهد اورند دپاره راوړی معلومېږی چه دی دی دواړو ته په څه نظر ګوری او کوم لورته ميل لری – د ده د تصوفی افکارو او صوفيت رنګ له دی شعره هم معلومېږی.

چه وجود د ذری شته هومره ذره ده
خو چه محوه خپل وجود کاندی افتاب شی

د هستۍ نوم هغه وخت ورباندی ښائی
اميخته چه له محيط سره سيلاب شی

د عنصر له چار ديواله چه راووزی
اروبده ليده ئی واړه بی حجاب شی

وهر لوری ته چه مخ کا نمونځ ئې کېږی
چه قبله ئې د يار مخ وروځی محراب شی

په څنبل د سترګو ځی تر شرق وغربه
تر نظر د عارفانو تله شتاب شی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مهمندو دوره

رحمان بابا او حمید

د خټکو دوره لا هماغسې په قوت کښې ده او د خوشحال شاعرې په هماغه پوخوالې د ده په زامنو او نمسيانو کښې ځان ښکاره کوی چه ناڅاپه د مهمندو په کورنۍ کښې د شعر او ادب دوه پاخه استاذان او امامان پیدا کیږی چه یو عبدالرحمن بابا او بل ماشوخیل حمید دی، د دوی شعر او شاعری له پخوا وخته بل راز ایسی او هر یو د پښتو شعر ته نوی رنګ ورکوی، دا رنګونه د پښتو روستیو شاعرانو ته ډېر ښه ښکاره کیږی او کوښښ کوی چه خپل شعر پری رنګین او ښایسته کړی، یعنی څوک د یوه او څوك دبل شاګردی کوی – دا دوه نوموړی او پاخه شاعران په ټولو پښتنو کښې یو عام شهرت پیدا کوی، او لرې نزدې ټول پښتانه ورته په درنه سترګه ګوری.

داسی پښتون به نه وی چه دغه د شعر او ادب مشران به نه پېژنی او نه به ئې ستائی – په ډېرو ادبی محافلو کښې ګورو چه د دوی په شعر او شاعرۍ خبری کیږی او هر څوك ورسره مخصوصه دلچسپی لری ځکه چه دا دوه منلی استاذان لکه دوه غټ او روښانه ستوری وړاندې وروسته دنیا ته راغلی او هر یوه له ځانه سره نوی رڼا راوړې ده.

رحمان بابا د پټې خزانې په استناد په ۱۰۴۲ کښې یعنی تر خوشحال خان خټکه شل کاله وروسته زوکړی او تر ۱۱۱۸ پوری ئې ژوند یقینی دی – د حمید د زوکړې نېټه د پښتانه شعراؤ په وینا په ۱۱۰۰ کښې معلومیږی چه تر ۳۷ کلنۍ پوری ئې ژوند په یقین سره معلوم دی نو دوی دواړه د خټکو د شاعرۍ په عین شور و زور کښې پیدا شویدی او د دوی په مقابل کښې خټکو پیاوړی شاعران درلودل، خوشحال خو خپله تر ۱۰۸۰ پورې ژوندی ښکاره کیږی او سړی ویلی شی چه د رحمان بابا د شاعرۍ ابتدا او د ده انتها به سره یو ځای شوی وی، او که فرضاً د رحمان بابا شاعری تر خوشحالخان وروسته شروع شوی وی نو په خټکو کښې خو لکه عبدالقادر خان او اشرف خان هجری او داسی نور ښه ښه شاعران موجود و، او د خوشحال خان د کورنی روستی شاعر علیخان خټك چه تر ۱۱۱۸ پوری ئی د ژوند پته لګیږی د یوې ښې قریحې او قوی شاعرۍ خاوند دی او سړی ویلی شی چه د دغسی پیاوړو او پخو شاعرانو په وخت کښې دغسی امتیاز او شهرت پیدا کول لکه رحمان بابا او حمید چه ئې لری څه آسانه کار نه دی – په داسې وخت ډېر قوت په کار دی چه یو شاعر خپل ځان او خپل شعر عام او مشهور و مقبول کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روستنی شاعران لکه پیر محمد کاکړ چه د خپل وخت ممتاز او پوخ شاعر دی د رحمان بابا شاعرۍ ته پداسې نظر وګوري چه د خوشحال تشبیه ورسره وکړي او و وائي:

هېڅ تر شعر د رحمان به ډېر کم نه وی   ومنصف ته د خټك خوشحالخان شعر

دا معلومه ده چه هر څوك چه یو شی له بل سره مشابه کوی نو هغه بل ئی په نظر کښې زیات ښکاری او ښه ورته ایسی- هر کله چه دلته د خټکو او مهمندو د شاعرۍ مقایسه او موازنه مطلب نه دی نو له دی خبرې تېرېږو او د مهمندو د دغو دوو مشهورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنګ په لاندینی ډول لږ او ډېر ښیو:

د دوی د شاعرانه فیضان او سپېڅلی نور څخه دېر تیاره کورونه رڼا شوي او ډېرو ځایو ته ئې سپینی پلوشی رسېدلي دي.

د دوی ادبی مکتبونه تر اوسه پورې داسې جاری دی چه د تعطیل ورځې او جمعه یا پنجشنبه پکښې هېڅکله نه وی. د دوی د شاعرۍ دوه لوی بحرونه که څه هم څنګ په څنګ او یو ځای بهېږی مګر بیا هم یو غیبی برزخ د دواړو تر مینځ شته چه یو له بله ئې په هر څه کښې بېلوی او هر څوك ئې فرق کولی شی.

د دوی د ادبی ګلزارونو رنګ و بوی له ورامعلوم دی او د سریندو اوازونه ئې هم په ښه شان پېژندل کېږی خو دا پېژندنه د ټولو په نظر کښې یو راز نه ده او هر څوك ئې یو شان نه وینی، دا یو خوب دی چه هر سړی ئې ببل ببل تعبیر کوی او ډېرې خواوې لری، سړی چه د ننګرهار او سپین غره ادبی فضا او افق ته ګوری لکه قوس و قزح څو ډوله رنګونه ئې تر سترګو کېږی چه رحمان او حمید پکښی ځان ښکاره کوی مګر دا رنګونه سره له دې چه ښکاره امتیاز لری بیا هم یو له بله سره ګډ شوی او تداخل پکښی راغلی دی. دی رنګونو برید اوسیمه معلومول یا د دې جغرافیې لیکل څه اسانه کار نه دی.

زه به کوښښ وکړم چه د دوی د شعر او ادب نوعیت څه نه څه وښیم مګر زما د اټکل ټال به هم لکه د بوډۍ ټال داسی وی چه یوه هوائی نندارہ به بلل کېږی ځکه چه دلته ډېر داسی شیان مخی ته راځی چه زه ئې خوند څکم مګر تفصیل ئې نشم کولی.

سړی په ډېرو خوږو او خوندورو شیانو ژبه ټکوی او خواږه یا ښه ورته وائی مګر هر څوك پوهېږی چه ټول خواږه او خوندور شیان یو راز نه دی.

ډېرو شیانو ته سړی سپین یا تور وائی مګر څنګه چه سپین او تور یو له بله فرق لری همدغه راز هر یو پخپل کور کښې هم درجې او مراتب لری چه تفاوت ئې ثابت او محقق دی نو زما تبصره به هر ګوره د یوې نقشی مثال لری چه لوی لوی غرونه او ډك ډك سیندونه به پکښې لکه خطوط داسی ښکاری او یو اجمالی لوری لودن به سړی ته ښئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر لوړې ژورې به ئې څوك نه وينې او نه به پکښې د هيوادونو بهار او خزان معلومېږی خو دا به ټول زما نقصان نه وی د موضوع تقاضا به هم پکښې دخل لری.
سړی چه يوی عمومی هنګامې ته غوږ ونيسی يا د دوی دواړو ديوانونو ته له وراګوری داسی معلومېږی لکه چه رحمان بابا يو اخلاقی او لارښوونکی شاعر وی چه خلقو ته د شعر په شپېلۍ او د عشق په نغمه کښې د ژوندانه سمه لار ښئ او د بلبلو په ژبه حکيمانه خبری کوی مګر حميد د ښکلو او نازولو شنو خالو، تورو سترګو، خط و کاکل ته هر ساعت سترګکونه وهی او لکه پتنګ په سوزېدونکی شمع ځان جليا کوی. رحمان بابا زيات ميل عشق پرستۍ ته لری او حميد د حسن پرستۍ بيرغ هسك کړېدی – دی وائی:

د حميد زندګاني د يار په مخ ده ناقصان به ئې ژوندی بولی په سا

مګر رحمان بابا عشق او مينه هغه څه بولی چه بايد خپل ژوند هم ورځنې ځار کړی.
ځينی کسان د رحمان بابا او حميد ادبی مکتبونه پدی راز بېلوی چه حميد د نازکخيالی استاد ګڼی او رحمان ته د ساده او خوږی انشا حق ورکوی، يا هغه د جمال اودی د معنی منادی ګڼی، زه دا منم چه د رحمان بابا د عشق قبله له مادی حسن څخه پورته ده او يوازې ښايست يا تش ښکليتوب د ده مخه نه ده بنده کړی بلکه دی له دی ښايسته او رنګينو پردو هغه خوا هم ځينې تجليات ګوری او د مينی په صافه هنداره کښې ماورا له حسنه نور شيان هم وينی – د ده عشق او محبت د حسن او سينګار مولود نه دی بلکه د ده په نزد حسن د عشق په اعتبار نامه چلېږی او په همدغه سکه قدر پيدا کوی.
لکه چه پدې بيتونو کښې دا مطلب په ښه شان څرګندوی:

نار د عشق پرورش می له عشقه هسې نه چه د خوبانو په سينګار شی
هيڅ موقوف د معشوقي په حسن نه دی د عاشق خاطر پخپله مينه ښاد دی
حسن واړه د عاشق په عشق موقوف دی معشوقه که وی جوړی که ښاپيری
عشق دی دا چه معشوقه شوو عاشق ته ښه رخسار د مهرويانو په اسلوب

مګر د دې خبرې معنی دا نه ده چه د رحمان بابا شعر کښې غزلی آهنګ او شعری جاذبه له چا نه کمه ده يا دا چه ده د حسن او ښايست ننداره نده کړی او د نازکيخالۍ برخه ئې لږه ده. همدارنګه حميد هم يوازی د تش خيال خاوند نه دی بلکه د ننګ و نام پوره طرفدار او د تن اسانۍ دښمن هم دی – د درس او مکتب دروازی ته ئې هم هلکان را بللی او د يتيمانو اوښکی ئې هم پخپلو لستونو پاکی کړيدی، د عشق او مينی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپاره ئی هر راز ذلت ته سر نیولی مګر د طمع ځنځیر ئی په غاړه نه دی پری اېښی[1] د چا مغلواله ئې کله نه ده تېره کړی مګر هیڅ کله ئې له خدایه داسی دروندوالی هم نه دی غوښتی چه په چا باندی بار شی[2] زه اوس دلته په دی مقاله کښې د دی دواړو نومړو شاعرانو په شعر باندی هغه شان تبصره نشم کولی چه د موضوع حق پوره ادا شی او ټول خصوصیات ئې وښودل شی مګر خه نه خه به ځینو ټکو ته اشاره وکړم چه د دوی د کلام د افادې ډول او هغه کیف چه د دوی په شعر کښې لیدل کېږی تر یوه حده وښودل شی.

لکه چه رحمان بابا پخپله شاعرۍ کښې له عشق او مینی ډېر متاثر دی او هر هر ځای دغه مضمون په راز راز پیرایو کښې ادا کوی، حمید هم د محبت سوز و ګداز ناقراره کړی او په متعددو ځایو کښې له عشق نه فریادونه کوی، یعنی یو د عشق ستاینه کوی او اعلی مرتبه ئې بولی او بل ئې اسمانی تندر او توره بلا ګڼی یا ورځنی په سرو لمبو او غم باندی تعبیرونه کوی چه دغه دی دلته ئې نمونی ښیو.

رحمان بابا او عشق:

دا جهـان دی خـدای لـه عشـقه پیـدا کـړی / د جملــــه و مخلوقـــــاتو پـــــلار دی دا
تر عشـق غـوره بـل خـه کـار پـه جهان نشـته / تـــر همـــه کـــارونو غـــوره کـــار دی دا
کـــه اعلـــی مرتبـــه غـــواړې عاشـــقی ده / نـــور همـــه واړه ادنـــی دی ادنـــی مشـــی
خـو د عشـق پـه خمخانـه ئـې داخـل نکـړم / پختـــه نـــه دی دغـــه عقـــل خـــام زمـــا
عاشـقان پـه عشـق کښـې واړه سـلطانان دی / پـدې شـهر کښـې نیسـتګار او نـاتوان نشـته
عشـق یـو داد دی پـه عشـق بانـدی لـه خدایـه / هسـی نـه چـه یـائی پیـری یـا ئـی پلـوری
عشـق عاشـق لـره یـو هسـی پیـر اسـتاد دی / چـه بـه نـه وی بـل دا هسـی پیـر اسـتاد
د رحمـان پـه عاشـقۍ کښـې سـترګی وشـوې / خـوك چـه وائـې عاشـق ړوند دی هغه خـوار شه
عشـــق د نفـــس لـــه خاصـــیته منـــزه دی / کـار د سـترګو بـه خـوك خـه رنـګ پـه دهان کـا
و آســـمان تـــه لاس د عقـــل نـــه رســـېږی / دا خـوعشـق دی چـه پـه عـرش کرسـی قـدم ږدی
بـی د عشـقه کـه مـې عیـب کـه مـې هنـر دی / مـــا غـــوخ کړیـــدی لـــه ځانـــه بـــل پیونـــد
مرتبـــه کـــه د عشـــق شـــی ورتـــه خرګنـــده / ملایـــك بـــه واړه وائـــي چـــه بشـــر وای

حمید او عشق:

چـه نـازل شـو د عشـق تنـدر لـه اسـمانه / مـــا حمیـــد د غـــم لایـــق ورتـــه لاس ونیـــو
مـــا هـــم زده چـــه عاشـــقی تـــوره بـــلا ده / بـــاری تېرلـــه دی تـــدبیره کـــړم تقـــدیر

---

[1] نور قیدونه واړه سهل دی حمیده   خو په غاړه دې د طمع ځنځیر مشه

[2] د خسرې په څېر سپك ښه یم بی قدره   خدای مي مکړه هسی دروند چه په چا بار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه د عشق په غم اباد یم ډېره شوی — نور مې هېڅ کله ښادی د وجود نشته
په ځوانی د عشق غمونو حمید زوړ کړ — بی مدې ئې ږیره سپینه شوه ملاغبرګه
کامیابی په عشق کښې نشته زړه چول دی — هر نفس په تشه تشه تمنا
رستمان د صبر زهد ستا په عشق کښې — نخول شی در په در لکه بیزو
عاشقی به ئې آخر تر بېنی سپك کړی — که وی دروند تر کوه قافه تول د چا
د عشق بار چه اسمان ځمکی ساهه نشو — تا په کوم قوت ساهه کوتاه اندیشه
لکه لوبی هلکان په لیونو کا — عشق می هسی مسخره کړ عقل و هوش
هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې — تماشه کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې
هسې زه د ځان په غوښو عشق اخته کړم — لکه نا خبری له ځانه د پمن لاس
عشق د بوری د بدنامی کار راوکړ — لاس په خوله ایښی ژړا کړم شب و روز
په راستی می د خپل عشق هسی باور دی — چه همدم به یم له ښکلو پس له مرګه
څه فساد وستا په خاورو کښې حمیده — چه د مینی په کیمیا هم سره زر نشوه
څه کیمیا د عاشقی په لاس درکړی — چه دی وینم په خواری کښې مغرور هسې
یا د ښکلیو د پاولیو شرنګهار دی — یا د عشق د لیونیو د ځنځیر
هنګامه د مینی ګرمه ده ترحسنه — د مجنون د درګدا شه لیلی مشه
د حمید زندګانی د یار په مخ ده — ناقصان به ئې ژوندی بولی په ساه

د دی خو بیتو څخه ښائي چه د رحمان بابا او حمید د عشق رنګ او ډول څه نه څه څرګند شوی وی او دا معلومه شوی وی چه دواړه د شعر په محفل کښې د عشق سرینده غږوی مګر هغه پکښې د خوشحالی اودی پکښې د غم سندرې وائي – دی د عشق او مینی مرور اشنا او هغه پخلا معلومیږی یعنی د هغه د خوشبینی جنبه قوی ده او د ده د شکایت هنګامه ډېره زوروره ده.

دا فیصله د یوه عمومی نظر نتیجه ده که څوك د دوی دواړو یو یو بیت له نظر لاندی ونیسی ښائي چه د رحمان بابا په اشعارو کښې هم د شکایت یو نیم بیت پیدا کړی لکه:

اشنائی توره بلا ده اشنا مشی — جدائی به دی فنا کړی فنا مشی

او د حمید په دیوان کښې هم ځینی بیتونه ومومی چه د عشق ستاینه او کیمیا توب ورځنی څرګند شی مګر په عمومی صورت همدغه راز ایسی لکه چه اشاره ورته وشوه.

څه شی چه د حمید په شاعری کښې ډېر زیات ترسترګو کیږی هغه د خط کلمه ده چه اصلاً د فارسی ادب مهم عنصر دی او هلته په راز راز پیرایو کښې ادا شویده مګر حمید هم د پښتو ادب خصوصیت ته نه دی کتلی او دا پردی مضمون ئې پخپلو اشعارو کښې

دومره اړولی را اړولی دی چه د ده د شاعریت مهم غړی ورته ویلی شو او دلته ئی ځینې نمونې ښیو:

منت بار دي يم د ريرى د آغاز
چه ئي کم کړ ستا حسن کبر و ناز

په نو خطو پسي تللى زړه موند نشى
هغه ورك شو چه په شپه داوړ په سوى لاړ

چه مي وليده په مخ د دل ارام خط
بيا موندہ له ازادى نه ما غلام خط

د اشنا د مخ د خط هيبت مى وخوړ
چه مي وليد په شرابو كښې د جام خط

د بهار او ريځى نه وى بى بارانه
په رښتيا كا د بوسى زيرى پيغام خط

د مقصود د رمې ونه ليده تياره شوه
صبحدم د يار د مخ كړ راته شام خط

د خط خيال مي له سره تلونى نه دى
كه سايه پرى د هما شى برابره

چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم
مشغولا را څخه پاته د كتاب شوه

ځكه زه كوم اسره د يارو خط ته
روانيږى مشكل متن په حاشو

هومره ښه دي خال و خط راسره وكړه
چه راوي ايستم له اوره په اغزو

زر په زر به ئي سياهى د خط پښيمان كا
دا د مخ په روښنائى باندى مغرور

خدايه خط د يار له مخه لرې لرى
په اسلام باندى برمشه لاس د كفر

هغه مخ چه مي كعبه وه د دوه ستركو
مسلط كه باندى خط مو اس د كفر

لا كه مخ له خال و خط آب و تاب ډير
ولى تاب وى دا وريځى د افتاب ډير

د تور خط ليكه ئي ګډه په سپين مخ شوه
تور او سپين زما د ستركو شو پدا ګډ

دارموز كا د يار خط په ماته ژبه
چه خوره كړه نن ساعت هر چا ته ژبه

د اشنا له خال و خطه معلوميږى
چه حميد به مسافر د هندوستان شى

لګى لا د خط په وخت د يار عتاب سخت
وى د شپې باد و باران سيل وسيلاب سخت

د نو خطو درشتى زما اشتى ده
په اغزن بوټى ارام كا عندليب زما

څه به خوب كوم د يار د خط له غمه
چه اغزى مې په ليمو كښې غړوى

هسى شپه د يار د خط را باندى راغله
چه هرګز به تر قيامته سحر نشى

خال و خط ئي هسې چارې په مخ وكړى
لكه ګل شى پښو لاندى دهاتيانو

سپيلنى غوندى په اور د نو خط حسن
سر تر پايه سره لمبه شم شنه لوخړه

دائي خط نشو نما كاندى له مخه
كه نرى نرى لوګى ځى له چراغه

خط په مخ د صنم راغى كه مياشت ګير شوه په هاله كښې
وائي غاښ په خوله كښې زيب كا كه ژاله شوه په لاله كښې

له دغو څو بيتو څخه دومره پته لګيږي چه حميد د فارسي شاعرى له تاثير لاندې ډير زيات راغلى دى او ديښتو د شاعرۍ خصوصيت ئې لږ څه بايللى دى د همدې لامله ځينې ځايونه ئى تخيل هم فارسي رنګ لرى او ځينې فارسي مصطلحات ئى هم په كلام كښې ليدل كيږى چه يو څو نمونې ئې دا دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه حمیــد د زنخــدان لــه غمــه ژاړي | پـه کـوهی کښـي اويـزان دی نـه دی ګـرم
کـه مـي تـا د مـرګ سـلا نـه ده ورکـړی | زنخــدان دی راتــه کینــی ګــور پــه څــه
چـه ئـی سـتا د تنګـی خـولی تصـور واخسـت | پـه دی فکـر کښـي غنچـه شـوه پـه زړه تنګـه
دا زمــا پــه ســرو قــد د قــد لــه شــرمه | فلـــك ودرېـــده ســـرکوزی خمیـــده
چه خندا دی کیـنـد کـوهی پـه زنخدان کښي | مــا هالــه پکښــي لیــده خپــل پرېواتــه
وایــم پرېــوتم وســل ګــزو کــوهی تــه | چــه پــه یــاد راتــه د ښــکلو زنخــدان شــی
چــه دا ســتا چــاه زنــخ تــه نــه رسـېږی | د کـــم عمـــر رســـن څـــه کـــوم بـــی تـــا

دلته باید څوك دا ګمان ونکړي چه زه د ده هر بیت چه نازك خیالی پکښي وی د فارسی ادب اغیزه بولم یا دا وایم چه په پښتو اشعارو کښي بیخی تخیل نشته او نازکخیالی پکښي نه ځائېږی – زه به تاسی ته د پښتو په عام ادب او لنډیو کښي هم نازکخیالی وښیم چه څوك ورته د فارسی اغیزه ونشی ویلی او د پښتو خپل مال ئي وبولي لکه:

په ګودر سور ښکاره شو | ما وی دي تورو اوبو اور واخست مینه

حمید هم ځینی بیتونه لری چه هغه د ده خپل تخیل دی او پر دی رنګ نلری لکه دا بیتونه:

لکــه ســر د پســه پــه اورغاښــونه ســپین کــا | هســی مــا لــره لــه غمــه خنــدا راغلــه
د اشــنا د منګــوری زلفــو پــه خیــال کښــي | مــوی پــه مــوی رابانــدی زهــر د منګــورځی

زما مقصد له فارسی تخیل څخه هغه تخیل دی چه په فارسی ادب کښي ئي د ضرب المثل حیث پیدا کړی دی او د فارسی د ټولو شاعرانو مشترك مال ګرزېدلی دی لکه د حمید پدی بیت کښي ئي چه ګورو:

د هوسۍ په ښکر برات زما د مطلب شو | هوسۍ زه نشم نیوی د پښو په دو

دلته که څه هم د فارسی دا مخصوص مضمون (برات عاشقان بر شاخ آهو) ډېر ښه ادا شویدی ځکه چه پدی ځای کښي دا مضمون یو مخصوص لطف هم لری چه (برات) نامی د حمید محبوب او معشوق هم و، او په همدغه سبب پکښي یوه ښه تلمیح هم شته مګر بیا هم د یوه پښتانه شاعر د ستاینی موجب نشی کیدی او د حمید دپاره ئي عیب بولو که څه هم د نورو دپاره حسن دی. حمید په همدغه سبب چه فارسی ادب لږ څه د ده د خولی خوند بل راز کړی دی ځیني داسی بیتونه ئي خولی ته ورغلی دی چه هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د عمومي صفت منافي بلل کيږي او د نورو پښتنو شاعرانو په کلام کښې دومره ډېر نه ليدل کيږي لکه دا څو بيتونه:

بيهوده مې ځان شمېره د يار له پيسو / چه لايق په دغه شمار کښې نه وه نشو
دا خطاب د پادشاهۍ د سلطانۍ دی / چه يار وبولي حميد د اسپي په اسم
د حميد په څېر به ځان د ښکلو پسې کړی / که څوك بيا مومي د عشق کمينه فيض
په سرو کښې به ځان هومره حساب نکړم / څو حساب نشم د يار د درپه سپيو کښې
ستا د در د سپيو قدر مې بيا نه موند / که هر څو مې درته ځان کړ کمينه
چه سپی توب د عاشقۍ راڅخه نه ځي / ځکه شم باله شاړه په تو په چخه
دا سپی توب دی زما خوښ ترسرېتوبه / که په مينه کښې هرڅوسرۍ سپی کېږی

برسېره پدی چه فارسي ذوق د ده په دېوان کښې دغه راز د عزت النفس منافي بيتونه پيدا کړی دی ځينې داسی بيتونه ئې هم د ده له قريحې زيږولی دی چه لکه د فارسي ځينی تخيلی بيتونه له واقعيت او حقيقت څخه ډېر لری وی چه دغه راز بيتونه د پښتو په ادب کښې بل راز ايسی او د پښتو په ذوق هم چندان ښه نه لګی وګورئ حميد په يوه ځای کښې وائي:

زلزله د يار د خط د راتلو ګوره / نروی مې په تندی آسمان د مشکو
چه اوريځ د يار د خط په خاطر راشي / اوروی مې ترليمو باران د مشکو

دا بيتونه علاوه پر دی چه د وقوعيت په لحاظ پری اعتراض کيدی شی د شعری تناسب په اعتبار هم د انتقاد وړ دی ځکه چه د مشکو اسمان د خط زلزله او بيا هغه مفهوم چه دی ئې له دی دوو مصروعو څخه اخلی څو رازه نواقص لری، همدارنګه د اوښکو باران ته د مشکو باران ويل هم يوه نوی خبره ده ...

په يوه بل ځای کښې وائي:

خال و خط ئې هسی چاری په مخ وکړی / لکه ګل شی پښو لاندې د هاتيانو

دلته که خط د هاتی مثال پيدا کړی شی او مخ لکه ګل د دغه تور هاتی له پښو لاندی وګڼو نو د يوې بعيدی تشبيه په سبب څه اړخ ورسره لګوی مګر خال ته هيڅکله دا نشو ويلی ځکه چه هغه لا د مخ ښايست او ښه ښکاره کيدو سبب ګرزی نو خال پدی بيت کښې خوشی په خوشی د خط په ډب کښې ولاړ دغه راز شيان نور هم له فارسي نه پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته راغلی دی چه د حمید په اشعارو کښې له رحمان بابا او نورو شاعرانو ښخه زيات تر سترګو کيږی.

رحمان بابا هم يو نيم ځای خط ياد کړيدی او د فارسی ادب اغيزه ئې په کلام کښې په هغه اندازه چه ګډون او اجتماع تقاضا کوی ليدل کيږی مګر د حمید پکښې کوږدې ولاړی دی او د ده د نازکخيالۍ بوده يا تنسته ئې بللی شو.

د حمید ډير بيتونه مو د خط په باب کښې واورېدل اوس د رحمان بابا يو بيت هم واورئ:

په رخسار چه دې د خط غبار څرګند شو   سربلنده شوه فرقه د خاکسارانو

که مو په ياد وی حميد هم دغسی يو بيت لری چه د مضمون په لحاظ همدغه بيت ته ډير نزدی دی خو شاعريت ئې کمزوری دی ځکه چه هغه ښکاره او په ډانګ پيلی خپل معشوق ته وائي:

منت بار دې يم د ږيری د آغاز   چه ئې کم کړ ستا د حسن کبر و ناز

مګر رحمان بابا په هغه ژبه چه د شعر او ادب تقاضا ده همدغه مطلب ادا کوی او يوازی د حسن او ناز کمېدل لا څه چه د محبوب خاکسارۍ ته هم يو شاعرانه اشارت کوی او په مقابل کښې ئې خپله سربلندی ښئ مګر خپل مناسبت ورسره په ښه شان ساتی او په عين حال کښې د خط تشبيه له غبار سره او بيا د خاکسارۍ مفهوم پکښې پيدا کول پوره شعری کيف لري.

په يوه بل ځای کښې هم د رحمان بابا خط و خال ته پدی راز ګوری:

ستا د مخ په ورق باندی خط و خال دی   د مصحف په صحيفو باندی اعراب

پدی بيت کښې د خط و خال تشبيه د مصحف له اعرابونو سره شويده او پخپله مخ لکه د مصحف پاڼه ګڼل شويده مګر حميد پخپل يوه بيت کښې ورته د کتاب د حاشو نسبت کوی او وائي:

ځکه زه کوم اسره د يار و خط ته   روانيږی مشکل متن په حاشو

پدی کښې هيڅ شك نشته چه حميد هم پدې ځای کښې د رحمان بابا مطلب ادا کړيدی خو هغه کيف او لطف چه د مصحف او اعراب په کلمه کښې مومو په متن او حاشيو کښې ئې نه وينو ځکه چه د مخ تشبيه له مصحف سره نسبت متن ته زيات مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرې او یوه بله تخیل هم سړی ته پیدا کوی همدارنګه کله کله رحمان بابا چاه زنخدان هم یاد کړیدی لکه:

خوند د لبو او د چاه زنخدان ئې　　راشه ګوره زمزم دا دی کوثر دا دی

مګر حمید ورځنی سل ګزه کوهی جوړ کړی او خپل قبر ئې هم پکښې لیدلی دی.

سړی چه د رحمان بابا او حمید شاعرۍ ته ښه ځیر شی داسی معلومېږی چه حمید کله کله په پخپلو مضامینو او سخرو غوټو کښې هم شعر او شاعری لټوی مګر رحمان بابا یوازې په ساده بیان کښې شعری سحر پیدا کړیدی او هېڅکله داسی نه کوی چه د خط له وریځې څخه د مشکو بارانونه و اوروی یا د خط د زلزلی په اثر کښې د مشکو اسمان و نړوی – له خط نه هاتیان هم کله نه جوړوی او د هوسی په ښکر براتونه هم نه لیکی مګر حمید اسمان ته د شعر ځینه ایښی ده[(۱)] او همدومره پاته دی چه د غم له زنګانه سر راپورته کړی او پورته ورخېژی خو زما په ګمان چه همدغسی مغموم ورختلی دی او د فلك په مانی کښې ئې هم د غم اورونه بل کړیدی لکه چه پخپله وائې:

چه بلیږی پکښې اور زما د آه　　څه به نه وی د فلك مانۍ سیاه

د همدی لامله خپل اشنا ته هم له پاسه دا راز پیغام استوي:

سر ټرونی نوې میاشت تر سر جار باسی　　د هر ښکلی درد په سر دی ستا له درده

هغه وخت چه د خپل صنم په مخ د خط لیکه شاوخوا ګوری نو هم سمدلاسه وائې:

خط په مخ د صنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې　　دائی غاښ په خوله کښې زیب کا که ژاله شوه په لاله کښې

د اسمان شفق هم د خپل زخمی زړګی د سمال بولی چه په همدغه اسمانی سیر کښې ورڅخه لوېدلی او هلته پاته شویدی لکه چه پخپله وائې:

ناخبره خلق ئې ولی شفق بولی　　دا زما د زړه له زخم د سمال پرېووت

نو څنګه چه په فارسی کښې بیدل پخپله شاعرۍ کښې په یو سخته لاره روان دی چه غرونه او پېچو می پکښې زښت ډېر دي حمید هم کله کله په لوړو مضمونو پسی د اسمان په څنډوګرزی او له عامي سطحې ډېر ډېر پورته کېږی مګر رحمان بابا پخپله مسله ناست دی د اسمان راڼه ستوری ئې په لمن کښې لکه مرغلري را ټوئېږی: دی ورځنی د لویو او وړو دپاره ښایسته امیلونه جوړوی او د خپلو نمسیانو په غاړه کښې ئې اچوی.

---

(۱)و اسمان ته به د شعر ځینی کښېږدی
که حمید د غم له سره زنګون وکیښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د حمید د شاعرۍ زور او قوت اغلباً په تکلفی او پېچیده مضامینو کښې ګورو او زیاته پهلوانی ئی هم په همدغه تشبیهاتو او استعاراتو کښې وینو مګر د رحمان بابا په شعر کښې یو بل راز کیف ممو چه هغه د ده په ساده انشا کښې د شعر پرښتو اغزلی دی او په هېڅ راز تکلف نه دی بنا – د همدی لامله کله سړی د ده په ځینی اشعارو کښې یو ډول خوند او خوږوالی څکی چه هلته د تشبیه یا استعاری غازه هېڅ نه لیدل کېږی او څه تخیل هم پکښې نه وی لکه پدی بیتو کښې:

که یوځله مې دی زلف په لاس کښېوزی   یو وېښته به دی په درست جهان ورنکړم
څودی ونه وینم سترګی که خدای کاندی   عزرائیل لره به هومره ځان ورنکړم
په رحمان باندی د لبو می حرام دی   څو د خپلو وینو جام تاوان ورنکړم

د رحمان بابا په دېوان کښې دغه راز ډېر بیتونه موندلی شو چه لکه اصلي مرغلې له ځانه یوه اصلی رڼا لری او د خپل ساده جوهر په لحاظ هر چا ته ښکلی او ښایسته ښکاری وګورئ! دا بیت:

څه اثر به ئې د عقل وی په سر کښې   د هغو په سر چه کښېنی ښاپېری

خومره ساده کیف لری چه هېڅکله ئې سړی په یوه تکلفی او پېچیده مضمون کښې نه مومی.

څوك چه د رحمان بابا په دیوان کښې مطالعه لری هغه به دا ومنی چه د ده ساده انشا یو دا راز خوند او کیف لری چه هغه هېڅکله په مصنوعی اشعارو او شعری صنایو کښې نشو موندلی دا اقتدار خدای یوازی رحمان بابا ته ورکړی دی چه ډېر پېچیده او ګران مضمونونه دومره ساده او اسانه کړی چه خاص و عام هر څوك پرې وپوهېږی او خوند ورځنی واخلی – دی ډېر ځله په یوه غزل کښې د عشق مرموز کیفیتونه، د ژوندانه پټه فلسفه او شاعرانه نازك خیالات داسې یو ځای کوی چه یو ډېر ساده او روان خوندور شعر ورځنی جوړېږی.

د نمونی په ډول ئی دا څو بیتونه وګورئ:

که په ګنج د شهاهی فخر شهریار کا   عاشقان ئې د دلبرو په رخسار کا
خرقه پوشو په خرقه کښې دی موندلی   هغه حظ چه په دنیا کښې دنیا دا کار
پتنګانو لره خدای ورکړ په اور کښې   هغه عیش چه ئې بلبلی په ګلزار کا
یار د ناز له خوبه پاخی پسی ګرزی   چه فلك د عاشقانو بخت بیدار کا
نیمه شپه ئې یار تر سره پوری کښېنی   لکه شمع چه څوك بله په مزار کا
د مستی د هوښیاری یون نه خرګندوی   په هر چا کښې چه څه وی هسی رفتار کا

د بلبلو نغمه زاغ کولی نشی — هر سرود اواز په طور د خپل تار کا

د حمید د شاعرۍ رنګ به هم د ده له اشعارو څخه نه څه معلوم شوی وی چه دا د عشق او مینی په لمبو سوی او ستی شاعر بی له سوز او ګدازه نور څه نه خوښوی او بل راز ژوندون هېڅکله له خدایه نه غواړی د همدی لامله د خپل دیوان شروع په دی ډول کوی:

الهی د محبت سوز و ګداز را — په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر ګلو — پروانه لره په اور زما ګداز را

څنګه چه دی د خپل دیوان په آغاز کښې خپله خط مشی ښئ او له لویه خدایه د یوه سوزان عشق آرزو کوی تر آخره پوری د ده په زړه کښې دا لمبه نه سړېږی او هر ځای همداغه سوال کوی:

چه دی نوم په غوږو واروم سره لمبه شم — هومره سوز را کښې پیدا کړی زما ربه

د همدې لامله په هر ځای کښې چه د مینی او عشق خبره یادېږی د ده په مخکښې سری لمبی جلوه کوی او د سوز ګداز منظری ئې سترګوته درېږی او په ډول ډول پیرایو کښې وائی:

له حجابه ئې جلوه هسې جمال کا — لکه سره لمبه چه خېژی له تنوره
زه د شمع په څېر اور په تندی بل کړم — ته د صبح په څېر خاندی له غروره
هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې — تماشه کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې
لکه موم سوز و ګداز مومی له اوره — هسی زه مومم له تا سوز و ګداز
شومی سوز لکه د شمع دل افروز — په ژړا مې ځکه نه ځی د زړه سوز
هسې یم په درد و غم کښې د دلبر خوښ — لکه اوسی په سره اور کښې سمندر خوښ
همه عمر ولاړ ښه یم په سره اور کښې — نه بی یاره د شاهۍ په شر و شور کښې
سری لمبې ستی سهی په صورت باندی — سهېدی نشی بی یاره په پېغور کښې
چه څراغ د یار د مخ راته بل نه وی — زه په ګور کښې ګڼم خپل سر په دا ګور کښې
د حمید د زړه رڼا په ښکلی مخ ده — په دا کور کښې نشته بله بله شمع

نو دغه سپېڅلی اور چه هر وخت د ده د زړه په کوه طور کښې بلېږی او د ده مخه رڼا کوی د هر راز ستایلو او نمانځلو حق لری ځکه چه همدغه اور د شعر او انسانی مینی ساه ده چه د انسان د زړه په فانوس کښې رڼا کوی او بشر ته د سعادت لوری او لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښئ– د ده له همدی اوز څخه د شعر او شاعرۍ ډېرې ډېوې هرېخواته بلې شویدی او ډېرو خونو ته ئې رڼا رسېدلې ده.
دغه سوز و ګداز چه حمید ئې له خدایه غواړی او لکه پتنګ ورپسی شمع او ډېوې لټوی د انسان ازلی برخه ده او د انسانیت په دنیا کښې ډېر لوړ قیمت لری.
دا جذبه باید شاعران وروزی او دا هنګامه همدغسی ګرمه وساتی لکه چه حمید ساتلې ده ځکه چه شعر د همدغه احساس د ویښولو او پالنې دپاره دنیا ته راغلی دی او د زړونو اصلاح هم په همدغه دوا باندی کېږی – یو رښتیانی او فطری شاعر باید په دنیا کښې بې له مینی او حسن څخه بل حقیقت ته قایل نشی او نور څه ونه پېژنی لکه چه حمید وائی:

یا د ښکلو دپاولیو شرنګهار دی   یا د عشق د لېونیو د ځنځیر

مګر پدی دواړو کښې هم د عشق او مینې حق مقدم ګڼې او په حسن باندې ډېره ترجیح ورکوی لکه چه په یوه بل ځای کښې وائي:

هنګامه د مینی ګرمه ده تر حسنه   د مجنون د درګدا شه لیلی مشه

نو ویلی شو چه حمید د شعر او شاعرۍ په مقام کښې د یوه پاخه استاذ ځای لری ځکه چه ده د شعر اصلی او اساسی راز ډېر ښه پېژندلی دی او حق لری چه د یوه نوی مکتب او سبك استاذ ورته ووایو.
وروسته تر دی لږی ډېری معرفی اوس د دی دواړو منلو او مشهورو شاعرانو د شعر نمونې وګورئ:

<u>رحمان بابا:</u>

لمړۍ نمونه

بیـا دی نـوی شـراب څکلـی دی پـوهېږم   پــه رخســار دې ګــل کرلــی دی پــوهېږم
کــه هــزار ځلــه لاس ســره کــړې پــه نکریـزو   تــا زمــا پــه وینــو وللــی دی پــوهېږم
معرکــه زمــا د مــرګ نــه ده نــو څــه ده   رقیبـــان چـــه دی بللـــی دی پـــوهېږم
څـه حاجـت دی چـه دی خـط پـه ملا لـولم   چـه زمـا پـه بـاب دی ښـکلی دی پـوهېږم
رقیبـان چـه دا تېـری پـه رحمـان کانـدی   تــا پخـــوا پـــوری نیـــولی دی پـــوهېږم

دوهمه نمونه

زه دا هســې لېــونی او مجنــون چــا کــړم؟   لــه رواج او لــه رســومه بیـرون چـا کـړم؟
نـه پـوهېږم چـه دا هسې چـاری څـوك کـا؟   لیـونی د خپـل نګـاه پـه افسـون چـا کـړم؟
کـومې سـترګی کـوم بانـه کومـه غمـزه ده؟   ډوب شـهید غونـدی پـه خـاك اوپـه خـون چـا کـړم؟
تــوان توفیــق چــه د فتنــو را څخــه نــه ؤ   پــه فتنــې د تــورو ســترګو مفتــون چــا کــړم؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان هیڅ له خپله ځانه خبر نه یم | چه دا هسې رنګ زبون او محزون چا کړم

دریمه نمونه

ستا د عشق حرفونو تور نه دی ګلګون دی | هم په دا چه نوشته په جګر خون دی
تش به نه شی هغه خم د عشق له میو | چه ئې خاورې د فرهاد او د مجنون دی
مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی | چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی
چه بهائې د ځلمیو خخه نشته | جونه نه دی جوړ ګنجونه د قارون دی
بادشاهان به په یودم کښې ګدایان کا | ما لیدلی فسادونه د ګردون دی
د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه | چه مخونه د دلبرو پرې ګلګون دی

څلورمه نمونه

ستا د مینې ګوهر نشته په هر آب کښې | مګر بیا موند شی د اوښو په دریاب کښې
که ته وینې زما پټې خکې دلبرې | رنګ د لبو دی ګواه دی پدا باب کښې
په هر ځای چه ستا د لبو نوم آغاز شی | د لاله ؤ باران اورې په حباب کښې
زه حیران دا ستا د وروځو د تور خال یم | کافر څه رنګه سجده کاندی محراب کښې
ګل له ډېرې باریکۍ په شبنم خور شی | نازک زړونه بدوی په صاف جواب کښې
د بهار په ګلو اورې بارانونه | د خخویکی طاقت نشته په حباب کښې

پنځمه نمونه

زه د یار په دردو غم کښې شادمان یم | لکه ګل د پریشانۍ په وخت خندان یم
یو وېښته مې د صورت بې عشقه نه دی | خوکیدار پخپل نفس د خپل کاروان یم
د کاملې عقیدې له برکته | د دوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم
روښنائی مې په طلب کښې شوه حاصله | شپه او ورځ لکه افتاب په لار روان یم
دلبرانو وته خاک تر تلې لاندې | د دې نور جهان په سر لکه اسمان یم
چه د یار په دیدن سر او مال نښندمه | خلقو واورې زه هغه عبدالرحمن یم

شپږمه نمونه

که مې خوک په فقیرۍ شمیرې فقیر یم | که مې خوک په امیرۍ شمیرې امیر یم
د دلبرو صدقې له ره ئې غواړم | هسې نه چه په دنیا پسې زهیر یم
هم پند اخلم هم پند وایمه هر چا ته | زه د ځینو یم مرید د ځینو پیر یم
په هجران کښې د وصال خیال را سره وی | په زندان کښې له یوسف سره اسیر یم
په خندا کښې مې ژړا ده لکه شمع | له عالم پټ پنهان د ځان په ویر یم
ازادی تر دا په هور ته بله نشته | چه بندی د یار د زلفو په ځنځیر یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه په غور ناری د هجران اورم — رحمٰن ځکه د خپل یار مخ ته په ځیر یم

حمید ماشو خیل:

لمړی نمونه

له حیا دی آئینه په مخ کښې آب شوه — په فراق دی ګونه زېړه د افتاب شوه
ورځ په ورځ ئې روښنائی د مخ زیاتیږی — نوی میاشت چه دی روانه په رکاب شوه
چه ئې ګل دا ستا د مخ په ګریوان کښېښود — شګوفه د زړه په وینو کښې غرقاب شوه
بیا به ولګوی اور د چا په خونه — چه له قهره ئې سمن بشره ګلاب شوه
چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم — څه عجب که د هغو سینه کباب شوه
ته چه توره تېروی د مخ پوهیږم — مقرره شهید ګی زما په باب شوه
ستا د غم له ډېرو اوښکو چه تل ژاړم — د حمید خونه په مخکښې د سیلاب شوه

دوهمه نمونه

ارزومند د یاد درد و دوا مشه — بېګانه د خپلو مینځ لره رامشه
هنګامه د مینې ګرمه ده تر حسنه — د مجنون د درګدا شه لیلی مشه
که بانو دی د نګار تول تېره غشی — یو زما د زړه له نښی خطا مشه
که بلا په عشق کښې ډېری دی ناصحه — دا بلا واړه په ما شه په تا مشه
بی له غمه د عشق هر غم ضرر کاندی — څوك له خوا د آهو چشمو جدا مشه
هیڅ دی دم وربانده نه لګی ناصحه — دا حمید بلا وهلی ملا مشه

دریمه نمونه

که په مینه کښې مې سر د دلارام ولاړ — د لکونو په سودا مې یو جدام ولاړ
چه مې ولید کفرستان د تورو زلفو — عقل و هوش مې له خاطره د اسلام ولاړ
خله نه ژاړم غنچې غوندې سرې سترګې — چه له غېږی مې وصال د ګل اندام ولاړ
چه مې نه مونده وصال د دلبرانو — وجنت وته مې فکر له ناکام ولاړ
چه مې زړه د ترکو وصل په سر غواړی — په سپوږمی پسی هلك سرته د بام ولاړ

څلورمه نمونه

چه دی نکړم په نیکیو ننګ و نام لوړ — په دوه چومه دی د ختو مشه بام لوړ
زیات و کم تر خپله قدره قدم ږده — د مرغه په اندازه غوروه دام لوړ
د مجلس د اهل دلو لوئی مکړه — د قران په نزدیك نشی اخست ګام لوړ
استغنا له خلقو نښه د کمال ده — د صاحب په څنګ کښې نه دری غلام لوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په پوزه ئې پېزوان نه وی د طمع
د هغو خلقو ګردن بویه مدام لوړ

پنځمه نمونه

څو به خوری پردی مالونه په ستم
یوه ورځ به دی په نس کښې شی اړم

د مظلوم د مال روټې خپله بوټې خوری
مشه هېڅ په دا خوراك خوښ و خرم

زمانی دی ډېر مزری هسې خوار کړی
چه وهلی اوس پیشو ته نشی دم

چېری نشی دهاتی تر پښو لاندې
په عاجز مچ و مېږی مه ږده قدم

د یوه تن اندامونه دی بېشکه
لوی هلك بنی ادم په صورت سم

ته هم هېڅ له پرښتې زوکړی نه ئې
چه چارپای بولی دا نور بنی آدم

آدم زاد دی د یوی ونی ښاخونه
چېرته ته ښاخ د زعفران شوی نور شړشم

آئینه د زنګون ونیسی و مخ ته
پکښې وګوره احوال د جام جم

د انصاف وروښنائی وته را ووزه
پرېږده زیست د خود بینې په تور تم

که امسائی د موسی بولی وګوری
ښائی نن ساعت حمیده ستا قلم

شپږمه نمونه

ربه زړه د رقیب نرم په احسان کړی
دا هندو را باندې څه خو مسلمان کړی

زما صبر تېره توره کړی په عشق کښې
رقیبان ورباندې غوڅ پخپل ګمان کړی

چه خاطر د آهو چشموپری وحشت خوری
هغه واړه ودانی زما دامان کړی

اور زما د دین دنیا په کور کړه پوری
خومی عذر په عزت د عشق مهمان کړی

چه روښان د یار د مخ په ډیوه نه وی
وران زما د زندګی خان ومان کړی

یا زمان د یار د وصل کړی رانوی
یامی عمر په هجران کښې یوزمان کړی

ګوره نن په څیر څیر مخ د یار حمیده
چه سبا وریسی لاس مړی ارمان کړی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library